

”Nå, ä’ nu alla församlade här?”

Tilltal i Fredmans Epistlar av C.M. Bellman

Miro Rein

Avhandling pro gradu

Examensprogrammet för språkinläring och språkundervisning, Nordiska språk

Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Humanistiska fakulteten

Åbo universitet

November 2024

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

Avhandling pro gradu

Examensprogrammet för språkinläring och språkundervisning, Nordiska språk

Miro Rein

”Nå, ä’ nu alla församlade här?” – Tilltal i Fredmans Epistlar av C.M. Bellman

Antal sidor: 52, 5 sidor bilagor

Denna avhandling fokuserar på hur tilltal manifesteras i verket *Fredmans epistlar* av Carl Michael Bellman. Syftet med avhandlingen har varit att kvantitativt undersöka hurdana vokativfraser det förekommer i 40 av diktsamlingens 82 epistlar. Utöver det har det även varit mitt syfte att kvalitativt analysera hurdana karaktärer som tilltalas i epistlarna samt hur kontexten ser ut för tilltalet.

Som primärmaterial har jag utnyttjat en digitaliserad originalupplaga från 1790. Som stödmaterial har jag även hämtat epistlarna från Projekt Runeberg, där de också finns tillgängliga. I den kvantitativa delen av min undersökning har jag excerperat belegg från epistlarna och delat in dem in i kategorier i enlighet med inledningen som finns i Svenska Akademiens Grammatik. I den kvalitativa delen av min undersökning har min metod varit deskriptiv textanalys där jag har skapat mig en bild av såväl om tre centrala karaktärer i verket (Jean Fredman, Ulla Winblad och Fader Berg) som den kontext som karaktärerna befinner sig i.

I de 40 epistlarna förekommer det 893 vokativfraser. De vanligaste vokativfrastyperna är 2 personens pronomen, egennamn, substantiv i obestämd form och nominalfraser med possessivt pronomen. De minst vanliga vokativfrastyperna är titel och namn samt totalitetspronomen m.fl. Min kvalitativa undersökning visar att Fredman tilltalar sina närmaste åhörare för att bidra till deras liv. Detta framkommer exempelvis vid hans förhållande till Ulla Winblad, som beskrivs i epistlarna på ett närgånget sätt. I vissa fall inger beskrivningarna av henne även romantiska känslor hos titelkaraktären Fredman. Vad gäller kontexten för tilltal visar min analys att 1700-talets hierarkiska samhällsstrukturer påverkar även hur karaktärerna tilltalas i epistlarna. Bellman har hämtat inspiration för tilltalet från ordenslivet som påverkade elitens liv i Stockholm på den aktuella tiden. Hans gör parodi på hierarkierna genom att vända på dem – i stället för eliten som i vardagen är medlemmar i ordnar är det stadens mest ökända drickare som får vara medlemmar i Bellmans parodiorden, *Bacchi orden*.

I framtida undersökningar kunde det vara intressant att fortsätta att analysera karaktärerna i verket samt deras roll i 1700-talets samhälle.

Ämnesord: Carl Michael Bellman, 1700-talet, skönlitteratur, svenska, svensk poesi, tilltal, vokativ

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Material och metod	7
1.3 Avhandlingens disposition	8
2 Carl Michael Bellman och Fredmans epistlar	9
2.1 Carl Michael Bellman	9
2.2 <i>Fredmans Epistlar</i>	10
3 Tilltal	12
3.1 Tilltal som språkligt fenomen	12
3.1.1 Vokativ	12
3.1.2 T och V	13
3.1.3 Duande och niande	15
3.2 Tilltal i svenska	16
3.2.1 Tilltal i Fredmans epistlar	17
3.2.2 Den historiska kontexten för tilltalet i Fredmans epistlar	19
4 Material och metod	20
4.1 Utgångspunkter och resultat i kandidatavhandlingen	20
4.2 Metod	22
5 Analys	25
5.1 Förekomst av vokativer	25
5.1.1 2 personens pronomen	26
5.1.2 Egennamn	28
5.1.3 Substantiv i obestämd form	29
5.1.4 Nominalfras med possessivt pronomen	30
5.1.5 Substantiv i bestämd form	32
5.1.6 Övriga vokativliknande uttryck	33

5.1.7	Vokativfras med <i>snälla, kära, lilla, dumma, bästa</i>	34
5.1.8	Titel och namn	35
5.1.9	Totalitetspronomen m.fl.	35
5.2	Tilltalets betydelse	37
5.2.1	Ulla Winblad	38
5.2.2	Jean Fredman	41
5.2.3	Fader Berg	44
5.3	Kontexten för tilltal	46
6	Sammanfattande diskussion	49
	Litteratur	51
	Lyhennelmä	53

1 Inledning

Denna undersökning utgör en utvidgning av min kandidatavhandling (Rein 2022). Jag fördjupar analysen av hur tilltal manifesteras i *Fredmans Epistlar* av Carl Michael Bellman från 1790 genom att inkludera fler epistlar i materialet och utföra en noggrannare kvalitativ analys. Inspirationen för att undersöka just detta ämne har jag fått från Studentkören Brahe Djäknar där musiken av C.M. Bellman ingår i studentsångarnas stamrepertoar även i dag. I den sångbok som allmänt används av finlandssvenska manskörer, *250 kvartettsånger utgivna av Sällskapet MM* (2008), finns det 15 epistlar från *Fredmans Epistlar* arrangerade för manskörer. Utöver epistlarna finns det även sånger av Bellman ur verken *Bacchi tempel öppnad vid en hjältes död* (1783) och *Fredmans sånger* (1791) i denna sångbok.

Orsaken till att jag valt *Fredmans Epistlar* som forskningsobjekt för min avhandling är tilltalet. Bellman använder tilltal skickligt både semantiskt och som ett språkligt verktyg i epistlarna. Exempelvis låter han epistlarnas titelkaraktär Jean Fredman använda tilltal på olika sätt när han eftersträvar att påverka åhörarnas liv genom sina ord. Som Lars Huldén (1994: 91–95) konstaterar är *Fredmans Epistlar* en parodi på Bibelns epistlar, dvs. breven som Paulus skrev till tidiga församlingar om hur man borde leva som kristen. Enligt Huldén (1994: 95) och Burman (2019: 164) talar Fredman likaledes som Paulus till sina medmänniskor. *Fredmans epistlar* behandlar också samma teman som epistlarna i *Nya Testamentet*, d.v.s. hur ska människan leva sitt liv? Endast miljön skiljer sig åt: i *Fredmans epistlar* tilltalar titelkaraktären sina medmänniskor i 1700-talets Stockholm.

Som jag även konstaterat i min kandidatavhandling (Rein 2022) ges det i *Fredmans epistlar* råd som att man ska njuta av god dryck i gott sällskap och av livet i största allmänhet. Tanken om att backanaliskt njuta av livet så gott som utan konsekvenser var i synnerhet omhuldad i frihetstidens Sverige på 1700-talets mitt (Burman 2019: 22). Detta syns även i Bellmans verk eftersom det precis är sådana här tankegångar på frihetstiden som fick honom att skapa den fiktiva Bacchi orden som gjorde parodi av det svenska ordenslivet, då alla var bröder sinsemellan oberoende av hur viktigt arbete man egentligen utförde (Burman 2019: 147–156). För Bacchi orden är även Fredman en väsentlig gestalt – man får lätt en känsla av att hela orden kretsar kring denne urmakare utan ur och verkstad (Burman 2019: 157–164).

Bellman använder tilltal på ett mycket intressant sätt i epistlarna. Grundfunktionen för tilltal är att påverka andra med ett visst syfte genom att exempelvis påkalla andras uppmärksamhet

eller utpeka den tilltalade (SAG 4: 791, 801). Språkligt realiseras detta till exempel genom vokativfraser, vilka står i fokus för denna avhandling (och min kandidatavhandling).

Förutom min kandidatavhandling (Rein 2022) verkar det inte finnas särskilt mycket forskning i tilltal i litterär kontext på 1700-talet (med undantag av jämförelser av bruket av tilltalsorden *ni* och *I* i litterära respektive dialektala kontexter på 1600- och 1700-talen (Ahlgren 1978: 30–36). Mot bakgrund av den utveckling tilltalsuttrycken senare genomgått i svenska är det därför intressant att utreda hur Bellman använder tilltal.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är sålunda att undersöka tilltal i diktsamlingen *Fredmans Epistlar* av C.M. Bellman (1790). Jag bygger vidare på analysen av tilltal i epistlarna i min kandidatavhandling (Rein 2022) genom att inkludera 20 epistlar till, dvs. totalt 40 epistlar sammanlagt i materialet. I analysen använder jag både kvantitativa och kvalitativa metoder. Vokativfraserna i epistlarna kategoriseras utgående från SAG (4: 792–799). Utöver en kvantitativ genomgång analyserar jag även kontexten för tilltalet i epistlarna kvalitativt. Jag diskuterar även de väsentligaste karaktärerna i diktsamlingen.

I avhandlingen söker jag således svar på följande forskningsfrågor:

- Hurdana vokativfraser manifesteras i epistlarna?
- Hur tilltalas karaktärerna i *Fredmans Epistlar*?
- I hurdana situationer tilltalar Fredman sina åhörare och varför?

Forskningsfrågorna är desamma som i min kandidatavhandling (Rein 2022) men utreds som framkommit ovan närmare i denna avhandling.

1.2 Material och metod

Materialet i undersökningen är som framgått *Fredmans Epistlar* från 1790 av Carl Michael Bellman. Som i kandidatavhandlingen (Rein 2022) analyserar jag utdrag exciperade ur epistlarna i den version av som finns tillgänglig på webbplatsen Projekt Runeberg. Liksom i kandidatavhandlingen använder jag mig därtill av den digitaliserade originalutgåvan från Bayerische Staatsbibliotheks och Münster Digitalisierungszentrum Digitale Bibliotheks gemensamma elektroniska bibliotek. Den fungerar som referensmaterial då texterna i Projekt Runebergs portal skiljer sig språkligt lite från originalupplagan. Detta beror på att det inte finns någon viss samlad elektronisk utgåva av *Fredmans epistlar* i Projekt Runeberg utan endast epistlar från olika års upplagor med varierande rättstavning. Utöver digitala utgåvor av *Fredmans Epistlar* använder jag även som primärmaterial den kommenterade utgåvan från 1990 av Gunnar Hillbom och James Masengale. Därtill utnyttjar jag även den kortare kommenterade utgåvan av Lars Huldén från 1971 där ett urval epistlar kommenteras.

Den kvantitativa delen av min analys utgår från kategoriseringen i SAG (4: 792–799), vilket även var fallet i min kandidatavhandling. Jag har således exciperat de uttryck för tilltal och vokativfraser ur epistlarna som nämns i SAG. För att underlätta kategoriseringen markerade jag först de olika typerna av uttryck med olika färger. Jag samlade dem sedan i ett MS Office Word-dokument, där jag kategoriserade beläggen innan jag överförde dem till i ett MS Office Excel-dokument. Till sist beräknade jag antalet belägg samt andelarna i procent för de olika typerna av uttryck i Excel.

Som i kandidatavhandlingen utgör den kvantitativa analysen grunden för resten av analysen. Också den kvalitativa analysen utgör en utvidgning av kandidatavhandlingen. Jag utreder mot bakgrund av relevanta källor i vilka kontexter tilltal förekommer i epistlarna och vilka roller karaktärerna som tilltalas med givna uttryck har i diktsamlingen.

1.3 Avhandlingens disposition

I följande kapitel presenterar jag bakgrunden för min undersökning. I avsnitt 2.1 ger jag en kort översikt av Carl Michael Bellman och hans karriär som författare. I avsnitt 2.2 presenterar jag diktsamlingen *Fredmans Epistlar* närmare.

I kapitel 3 redogör jag för tilltal som språkligt fenomen. Först definierar jag tilltal i avsnitt 3.1. Hur tilltal fungerar i svenska diskuterar jag i avsnitt 3.2.

I kapitel 4 presenterar jag materialet och metoden för min undersökning närmare. I avsnitt 4.1 ligger fokus på *Fredmans Epistlar* och tilltalets betydelse i dem generellt. I avsnitt 4.2 redogör jag för metoderna i min analys mer i detalj.

I kapitel 5 presenteras analysen av tilltal och vokativfraser i *Fredmans epistlar*. I avsnitt 5.1 redogör jag kvantitativt för de uttryck som förekommer i materialet. Därefter diskuterar jag förhållandet mellan tilltal och karaktärernas roller i diktsamlingen i avsnitt 5.2. I avsnitt 5.3 analyserar jag slutligen kontexten för tilltal i epistlarna, dvs. vilka typer av lokaler, evenemang och tillställningar som tilltalet äger rum i.

I kapitel 6 sammanfattar jag resultaten i avhandlingen, diskuterar hur de kan tolkas och blickar mot framtiden.

2 Carl Michael Bellman och Fredmans epistlar

Min första egentliga kontakt med Carl Michael Bellmans alster utöver ramsan *Gubben Noak* fick jag i Studentkören Brahe Djäknar, där man sjunger flera av skaldens visor som en del av stamrepertoaren och vid diverse kvartettuppträdanden. I och med att Bellman sålunda fortfarande spelar en viktig roll för manskörssångare blev jag nyfiken på det arv som Bellman lämnat efter sig i den svenska poesin. Även om jag främst utreder betydelsen i Bellmans poesi i språklig bemärkelse är det relevant att inleda med att presentera bakgrundsinformation om Bellman och hans verk. I avsnitt 2.1 nedan ger jag först en översikt över Bellmans liv och karriär i 1700-talets Stockholm. I avsnitt 2.2 redogör jag sedan för vilken typ av litterärt verk *Fredmans Epistlar* egentligen är och vilken betydelse det hade för Bellman.

2.1 Carl Michael Bellman

”Den svenske Anakreon”, Carl Michael Bellman (1740–1795), Sveriges nationalskald (Huldén 1994: 8, Burman 2019: 243, 275), blev känd för sina backanaliska ordensparodier och sånger om livets fröjder. Burman (2019: 488–489) förklarar bakgrunden till ovan nämnda smeknamn med att både Bellman på 1700-talet och Anakreon i antikens Grekland sjöng om kärlek och goda drycker i sina alster.

Som Burman (2019: 141) konstaterar spelade litteraturen en annan roll på 1700-talet än vad den gör i dag. På grund av att boktryckarkonsten inte var speciellt långt utvecklad på 1700-talet trycktes böcker i små utgåvor. Detta påverkade även poesin, vilket tog sig uttryck i att musiken utgjorde en mycket viktig del. I Bellmans verk stod musiken och poesin onekligen i ett ömsesidigt förhållande till varandra: Bellman skrev sina dikter med syftet att de ska sjungas. Detta är också orsaken till varför körer som Brahe Djäknar även i dag sjunger Bellmans dikter.

Poeten led av ekonomiska svårigheter under sin karriär. Enligt Burman (2019: 274–275) närmade Bellman konung Gustaf III om sin svåra finansiella situation med en personlig böneskrift – eller snarare en supplik. Bellman var synnerligen intresserad av sekreteraruppdraget vid det nya Nummerlotteriet vilket uppenbarligen innebar en möjlighet för honom att säkerställa sin personliga ekonomi samtidigt som han kunde fortsätta att skriva poesi. Suppliken väckte intresse även hos konungen. År 1775 visade Gustaf III sitt intresse för poetens ekonomiska framgångar genom att skicka en befallning till en av direktörerna för

Nummerlotteriet där han uttryckte sitt största intresse för att anställa Bellman. Tack vare understödet från Sveriges statsöverhuvud fick Bellman fler möjligheter – han hade både bättre ekonomiska möjligheter för att försörja sig själv och han kom också närmare konungen. (Burman 2019: 275–277.)

Bellman levde under en tid då hierarkier spelade en stor roll i samhället. Det syntes bland annat i vilka uppgifter man hade i samhället och vilken bakgrund man hade. Utöver det utgjorde ordenslivet en viktig del av samhället (Burman 2019: 310). Ordenslivet påverkade också Bellmans sätt att skriva. Hela *Bacchi orden* är en skapelse som gör parodi på sällskapslivet i Stockholm på 1700-talet. I stället för att bestå av stadens höga elit bestod Bacchi orden emellertid av ökända drickare (Huldén 1994: 78). Som Burman (2019: 310) påpekar var Bellman inte ännu medlem i någon orden själv när han började skapa sin parodiorden. Trots det verkar han ha haft kännedom om ordenslivet. Han kände tillräckligt till traditioner och språkbruk inom ordenslivet för att kunna skriva parodi om det. Mot slutet av sitt liv var han sedan själv medlem i sex ordnar (Burman 2019: 311–328, Huldén 1994: 78). Inspirationen till *Bacchi orden* kom sålunda också från verkliga ordnar, och tack vare sina medlemskap i ordnar själv senare kunde Bellman elaborera sina parodier genom att utnyttja sina egna erfarenheter om traditionerna och språkbruket inom ordnarna (Burman 2019: 316, 320–328, Huldén 1994: 78).

2.2 *Fredmans Epistlar*

Fredmans Epistlar (Bellman 1790) är en samling dikter eller snarare sånger som Bellman skrev och samlade ihop under närmare 20 år (Burman 2019: 460). Verket handlar om en urmakare utan ur och verkstad, *Jean Fredman*, som skriver brev runt om Stockholm till sina kamrater. I breven ger han dem råd hur man kan leva ett gott liv. Huldén (1994: 94) tolkar som framgått ovan epistlarna som att Bellman ville skriva en fullständig parodi av apostel Paulus och hans epistlar till de tidiga kristna församlingarna. Enligt Burman (2019: 466) var den ursprungliga tanken att Bellman skulle skriva hundra epistlar men i slutändan blev de allt som allt 82. Eftersom Bellman under en lång tid höll på att skriva dikter för detta verk kan man även konstatera att *Fredmans Epistlar* blev det viktigaste alstret i hans karriär (Huldén 1994: 230).

En intressant aspekt är att urmakaren Fredman redan var död när han gjorde entré i Bellmans diktning (Huldén 1994: 91). Som både Huldén (1994: 91) och Burman (2019: 157)

konstaterar återföddes Jean Fredman efter sin död 1767 som karaktär i Bellmans poesi. Burman (2019: 157–158) påpekar dock att Bellman skrev den första dikten om Fredman långt innan Fredmans Epistlar. Denna dikt, som handlar om Fredmans begravning, fungerade som ett slags startskott för Bellman att skriva mera om hur man ska njuta av livet. Som Burman (2019: 466–471) poängterar behandlar Bellman Fredmans mortalitet även i de sista epistlarna. Hans död sker i flera epistlar, vilket ger intrycket av att Bellman ville ge sin titelkaraktär ett ordentligt avsked.

Parodin på religiösa texter ur Bibeln ger *Fredmans Epistlar* ett sammanhang att visa hur stadsbornas liv såg ut i 1700-talets Stockholm. Enligt Burman (2019: 158) hade Bellman redan fått kärnidén till epistlarna flera decennier innan den första utgåvan av *Fredmans Epistlar* kom ut. Att skriva epistlarna verkar dock ha varit en process som varade flera år. Burman (2019: 159–178) menar att Bellmans produktivitet på 1770-talet ledde till att han skrev majoriteten av epistlarna redan under det decenniet. På 1780-talet blev det ännu tydligare att *Fredmans Epistlar* inte bara skulle göra parodi på det svenska ordenslivet. Bellman hade då blivit alltmer inspirerad av att göra parodi också på Bibeln (Burman 2019: 371).

Om Bellmans känslor beträffande skrivprocessen under de sista epistlarna konstaterar Burman (2019: 460–466) att det verkar som om han varit ganska emotionell eftersom det tog honom nästan 20 år att skriva alla 82 epistlar i sångsamlingen.

Fredmans Epistlar kan inte bara betraktas som poesi eftersom det var Bellmans avsikt från början att texterna skulle kompletteras med musik (Burman 2019: 484–486). Epistlarna publicerades därför i två volymer, varav den första innehöll texten och den andra musiken. En sådan utgåva har även utgetts senare med kommentarer av Gunnar Hillbom och James Masengale (1990). I utgåvan kommenterar Masengale *Fredmans epistlar* från musikens synvinkel och Hillbom från textens.

3 Tilltal

I detta kapitel redogör jag för vad tilltal är och vilka funktioner det har. I avsnitt 3.1 diskuterar jag tilltal som språkligt fenomen mer allmänt. Kapitlet avslutas med en kort genomgång av tilltal i svenska i avsnitt 3.2.

3.1 Tilltal som språkligt fenomen

Enligt SAG (4: 791–792) är tilltal ett sätt för människan att påkalla andras uppmärksamhet. Thelander (2014: 240) tillägger att tilltal också visar för andra hur vi förhåller oss till dem. Som Clyne, Norrby och Warren (2009: 79) konstaterar är tilltal därmed ett viktigt medel för att upprätthålla personliga förhållanden. Detta innebär att tilltal kan användas för olika ändamål beroende på vilket förhållande tilltalaren vill etablera med den tilltalade vare sig det är ett negativt eller ett positivt förhållande. Förhållandet kan utvecklas och modifieras med diverse variabler, såsom socialt avstånd (*social distance*), delad gemenskap (*common ground*) och begränsningar för umgänge (*group boundaries*) (Clyne, Norrby och Warren 2009: 79).

3.1.1 Vokativ

Det finns många sätt att tilltala och påkalla andras uppmärksamhet i språk. Grammatiskt sett kallas dessa sätt för *vokativer*. Vokativer utgörs oftast av nominalfraser eller pronomen men de kan även bestå av andra uttryck så länge de används för att utpeka någon specifik persons eller väsens uppmärksamhet. Vokativer är viktiga för kommunikationen därför att de pekar ut det sociala förhållandet mellan den som tilltalar och den tilltalade (SAG 4: 792, Marcus 2018: 299).

I SAG (4: 792–799) indelas tilltalsuttryck i nio typer av vokativfraser. En av dessa kategorier är det ovan beskrivna 2 personens pronomen *du/ni*, dit även den äldre formen *I 'ni'* hör. Utöver 2 personens pronomen som svenskans *du* och *I/ni* finns det även flera andra sätt att tilltala och påkalla uppmärksamhet. Enstaka tilltalsord fungerar som vokativer, men kan också utgöra kärnan i längre *vokativfraser*. Enligt SAG (4: 791–792) är en vokativfras en nominalfras som innehåller information om vem som tilltalas. Tilltalet kan modifieras så att vokativfrasen ger den tilltalade karaktär. Den tilltalade kan antingen pekas ut på något visst sätt, beskrivas utgående från någon viss egenskap eller pekas ut så att den som tilltalar får den tilltalades uppmärksamhet.

Det finns sålunda två huvudtyper av tilltal. Den första pekar ut den tilltalade och den andra tilldelar den tilltalade en viss karaktär. Det kan handla om såväl positiva, neutrala som negativa uttryck. I följande lista illustreras den första typen. Den utgår från SAG (4: 792–795) men jag har modifierat frastyperna något för att passa min undersökning samt hämtat exempel från *Fredmans Epistlar*:

- 2 personens pronomen: *du/ni* samt pronomenet *I* och objektsformerna *dig, er, eder*
- Egennamn: *Ulla Winblad*
- Titel och namn: *Gubben Movitz*
- Substantiv i bestämd form: *nylänningen*
- Totalitetspronomen m.fl.: *den som minnes*

Den andra gruppen vokativfraser definieras i SAG (4: 792, 795–799) som beskrivande och karaktärsgivande:

- Substantiv i obestämd form: *en långbent drabant*
- Nominalfras med possessivt pronomen: *Din hund!*
- Vokativfras med *snälla, kära, lilla, dumma, bästa: lilla syster*

Utöver dessa två typer av vokativfraser i SAG kommer jag även att excerpera en grupp övriga fraser som kan tolkas som vokativfraser i mitt material. Hit hör exempelvis interjektioner som *skål* och *gutår*.

3.1.2 T och V

Ahlgren (1978: 17) hänvisar till Brown och Gilmans teoretiska modell (1960) där tilltal anses etablera förhållandet mellan personer och intimitet. Rent konkret görs detta med hjälp av olika nominala och pronominala uttryckssätt (Clyne, Norrby & Warren 2009: 2). Vid pronominala uttryckssätt hänvisar såväl Clyne, Norrby och Warren (2009: 2–3) som Ahlgren (1978: 17–21) till Brown och Gilmans sätt att beteckna det mindre formella tilltalspronomenet med T (efter latinets *tu* 'du') och det mer formella tilltalspronomenet med V (efter latinets *vos* 'ni').

Brown och Gilman (1960: 254–255) beskriver ursprunget för T och V så att T har varit det huvudsakliga sättet att tilltala andra i antikens latin. Hur V har växt fram finns det fler teorier om saken men det som dessa teorier har gemensamt är att de hänger ihop med den romerska kejsaren. De två största teorierna lyder på följande sätt: antingen har man tilltalat kejsaren med V för att han kollektivt har ansvarat för sitt rike och sina undersåtar eller också har V blivit en kutym under tiden då Rom hade delat sig i två riken; ett i väst i Rom och ett annat i öst i Konstantinopel. Kejsaren har därför tilltalats med V i och med att man har tilltalat de bägge kejsarna via den ena eller rentav i egenskap av den andra. Brown och Gilman (1960: 255) motiverar denna teori med att beskriva sättet hur den romerska kejsaren har besvarat pronomenet *vos* genom att hänvisa till sig själv som *nos* (efter latinets ”vi”).

Det finns en hierarki mellan T och V enligt Brown och Gilman (1960: 255–257). I vissa förhållanden är det exempelvis kutym att tilltala den som har mer makt över situationen med V medan den som har mindre makt tilltalas med T. Ett sådant tilltalssystem finns exempelvis i vissa indoeuropeiska språk som tyska, franska och spanska (Brown & Gilman, 1960: 257). Det härstammar från medeltiden då adeln tilltalade bönder med T och bönderna tilltalade adeln tillbaka med V. Ett sådant tilltal var också vanligt generellt under medeltiden. Det uppfattades som att den som hade mer makt tilltalade dem som hade en lägre ställning med T och de tilltalade i sin tur den högre tillbaka med V. Ett exempel på hur T-V-tilltal fungerade finner man enligt Brown och Gilman (1960: 256) i medeltidens Italien där prästerna tilltalade personer inom sin församling med T och församlingsborna besvarade prästen med V.

Medan den ovan beskrivna T-V-hierarkin härstammar från maktförhållanden mellan de personer som talar sinsemellan finns det även en hierarki som handlar om solidaritet (Brown och Gilman 1960: 257–261). Den gäller exempelvis situationer där personerna har olikasociala ställningar i situationen där umgänget sker. I sådana situationer kan det exempelvis handla om förhållandet mellan servitör och kund, förälder och barn, anställare och anställd eller officerare och soldat (Brown & Gilman 1960: 260). I franskan syns variationen mellan T-V i synnerhet inom familjen. Brown och Gilman (1960: 263) konstaterar att personer som talar franska som sitt förstaspråk har en tendens att tilltala sina äldre familjemedlemmar med V oftare än tyskar som föredrar bruket av T inom familjen. En annan intressant aspekt är också bruket av T och V bland jämgamla personer som studerar i samma ålder. Enligt Brown och Gilman (1960: 263–264) använder man i tyskan hellre T här medan man i franskan använder V.

Till skillnad från de flesta indoeuropeiska språk, där man har en tendens att tilltala andra antingen med pronomen som T eller V finns det även språk där man strävar efter att helst undvika att direkt tilltala andra med pronomen eller namn. Fremer (1998: 10–17) lyfter fram exempelvis tilltal i japanska och kinesiska. I dessa språk uppfattas direkt tilltal som oartigt och i stället föredrar man att tilltala andra indirekt i form av andra uttryck som till exempel titlar.

3.1.3 Duande och niande

Om Brown och Gilmans modell tillämpas på dagens svenska kan man konstatera att både mindre formellt (T) och mer formellt tilltal (V) kan uttryckas i singularis med *du* och i pluralis med *ni*. Därtill kan *ni* användas formellt för att hänvisa till en person (V) (Clyne, Norrby & Warren 2009: 2–3). Bruket av V, i synnerhet bruket av pronomenet *ni* för att hänvisa till endast en person, är mer komplicerat i svenska än bruket av T.

Ni har ursprungligen inneburit tilltal av fler än en person (Ahlgren 1978: 22). Som Thelander (2014: 241–242) redogör för utvecklades pronomenet *ni* sedan så småningom till att både ha betydelsen 'ni' (pluralis) och 'du' (singularis). Pronomenets form har också i sig ett intressant etymologiskt ursprung i svenska. *Ni* i pluralis var ursprungligen ett talspråkligt uttryck som var en kombination av verbets pluralisändelse (-n) och pronomenet *I* (Thelander 2014: 241), som i sin tur etymologiskt har likheter med motsvarande pronomen i andra germanska språk (jfr tyskans *Ihr* – fornsvenskans **e(r)/*i(r)*) (DUDEN 3: 1315, Ahlgren 1978: 22–23, 48). Pronomenet *ni* har funnits som talspråkligt uttryck sedan 1600-talet i diverse delar av Sverige och Svenskfinland (Ahlgren 1978: 23, 32). Det finns dock belägg på att såväl det nya pronomenet *ni* som det äldre pronomenet *I* har använts på 1700-talet (Thelander 2014: 242, Rein 2022). Enligt Ahlgren (1978: 46–50, 66) ansågs *I* i slutet av 1700-talet vara ett hövligare uttryck än *ni*, samtidigt som de två pronomenen även fungerade som konkurrenter. Utvecklingen av *ni* till det (enda) allmänt använda uttrycket skedde från slutet av 1700-talet till 1800-talet. *Ni* fick sedan först mycket senare, i slutet av 1800-talet och vid sekelskiftet, den nedsättande ton som det har i dag. (Ahlgren 1978: 64.)

Under Bellmans tid var rätt tilltal en central del av språkbruket. Detta gällde i synnerhet ordenslivet som Bellman gör parodi på i sina epistlar. Bruket av titlar var mycket vanligt samtidigt som bruket av pronomenet *du* också var vanligt bland ordensbröder. Substantivet *bror* var därtill ett angeläget sätt att tilltala medlemmar inom en orden. (Burman 2019: 310–311.) Ur ett språkhistoriskt perspektiv är det sålunda intressant att jämföra hur tilltalet ser ut i

Bellmans *Fredmans Epistlar* (1790) jämfört med idag. Mellan dagens språkbruk och Bellmans är det över 230 år. Pronomenen *I* och *ni* är också intressanta på många sätt. Som Thelander (2014: 241) och Ahlgren (1978: 15) visar är *I* som formellt tilltalsord mycket äldre än *ni*. Enligt Ahlgren (1978: 15) finns det dock belägg på *ni* (i sin dialektala form *hij*) redan i en bröllopsdikt från Roslagen från 1695, dvs. nästan 100 år innan Bellman skrev sina *Fredmans Epistlar*. Det verkar också generellt ha förekommit mycket variation i bruket av *ni* och *I* i svenska dialekter och även vid det kungliga hovet. Detta innebär de två pronomen troligtvis har blandats ihop sedan 1600-talet. (Ahlgren 1978: 30–31, 33–35.) Efter rättstavningsreformerna på 1800- och 1900-talen (Teleman 2003: 77–93, 128–129) ersattes *I* helt och hållet med *ni* som den neutrala varianten i skriftspråket.

I min kandidatavhandling (Rein 2022) kunde jag notera att Bellman använder både *I* och *ni* i *Fredmans epistlar*. Det jag inte utredde var huruvida han använder *ni* endast i sin plurala betydelse eller även som formellt tilltal av en person såsom formen *I*. I den fördjupade analysen i denna avhandling blir det därför intressant att utreda detta och undersöka huruvida Bellman även i övrigt föredrar *T* eller *V* i sina epistlar. Det blir vidare intressant att se om *ni* har något av den negativa ton också i Bellmans texter som det har i dagens språk (Clyne, Norrby & Warren 2009: 22, Thelander 2014: 241–242).

Teleman (2003: 149–155), som beskriver ändringar i tilltalet i svenska från 1800-talets mitt, konstaterar att de viktigaste tilltalsalternativen har varit pronomenen *du*, *I* och *ni* med varierande funktioner. Orsaken till detta är att det är möjligt att använda *I* och *ni* såväl i singular som i pluralis. Utöver dessa pronomen är det nästan lika vanligt att tilltala andra med titlar eller namn. Dessutom kan man undvika direkt tilltal helt och hållet genom att indirekt hänvisa till någonting relevant för diskussionen för att påkalla andras uppmärksamhet.

3.2 Tilltal i svenska

Svenskan fungerar för det mesta på samma sätt som de övriga germanska språken vid tilltal. Exempelvis är *duande* och *niande* samt bruket av titlar och namn de vanligaste sätten att tilltala andra på svenska (Clyne, Norrby & Warren 2009: 47–52, 56–59, 66–68, 69, 72–74, 79). Sedan 1960-talet har tilltalet i svenska dock gått igenom en kraftig informalisering (Thelander 2014: 2014: 240, Clyne, Norrby & Warren 2009: 22–23). Det har lett till att man för det mesta föredrar att *du* på grund av att *niandet* har fått en negativ ton i dagens språkbruk (Clyne, Norrby & Warren 2009: 7–9, 22–23).

3.2.1 Tilltal i Fredmans epistlar

Tilltal spelar en viktig roll i Bellmans dikter. Det framkommer i så gott som varenda epistel som Bellman skriver, eftersom det är titelkaraktären Fredmans målsättning att bli hörd av sina närmaste åhörare. Tonfallet är av varierande slag i epistlarna. Vissa epistlar är rätt humoristiska och tämligen lättsinnande som exempelvis *Fredmans Epistel N:o 9: Til Gumman på Thermopolium Boreale och hennes Jungfrur* (Bellman 1790: 19–21), vilket framkommer i epistelns första strof som finns i nedanstående exempel (1):

- (1) Käraste Bröder, Systrar och Vänner,
 Si Fader Berg, han skrufvar och spänner
 Strängarna på Fiolen
 Och stråken han tar i hand.
 Ögat är borta, Näsan är klufven;
 Si hur han står och spottar på Skrufven;
 Ölkannan står på stolen;
 Nu knäpper han litet grand;
 V:cello. - - - Grinar mot solen
 V:cello. - - - Pinar Fiolen,
 V:cello. - - - - -
 Han sig förvillar, drillar ibland.
 Käraste Bröder dansa på tå,
 Handskar i hand och hattarna på.
 Si på Jungfru Lona,
 Röda band i Skona,
 Nya strumpor himmelsblå.

Andra epistlar är rentav vemodiga eller t.o.m. rätt dystra som exempelvis *Fredmans Epistel N:o 81: Til Grälmakar Löfberg i Sterbhuset vid Danto bommen, diktad vid Grafven* (Bellman 1790: 269–270). I exempel (2) finns epistelns första strof där man kan se den vemodiga känslan i Bellmans diktning:

- (2) Märk hur' vår skugga, märk Movitz Mon Frere!
 Innom et mörker sig slutar,
 Hur Guld och Purpur i Skåfveln, den där,
 Byts til grus och klutar.

Vinkar Charon från sin brusande älf,
 Och tre gånger sen Dödgräfarens sjelf,
 Mer du din drufva ej kryster.
 Därföre Movitz kom hjälp mig och hvälf
 Grafsten öfver vår Syster.

Epistlarna kan ses som en avspegling av verkliga samtalssituationer i poetisk form. Även om *Fredmans Epistlar* är en samling skrivna brev kan de uppfattas som samtalslika därför att det är Fredmans avsikt att försöka bidra till åhörarnas liv. Det är som om han skulle diskutera direkt med sina nära och kära. I exempel (3) kan man läsa hur Fredman tilltalar Ulla Winblad i *Fredmans Epistel n:o 82: Eller Oförmodade Afsked, förkunnade vid Ulla Winblads Frukost en sommar-morgon i det gröna* (Bellman 1790: 271):

- (3) Hvila vid denna källa,
 Vår lilla Frukost vi framställa:
 Rödt Vin med Pimpinella
 Och en nyss skuten Beccasin.
 Klang hvad Buteljer, Ulla!
 I våra Korgar öfverstfulla,
 Tömnda i gräset rulla,
 Och känn hvad ångan dunstar fin,
 Ditt middags Vin,
 Sku vi ur krusen hälla,
 Med glättig min,
 Hvila vid denna källa,
 Hör våra Valdthorns klang Cousine.
 Corno - - - Valdthornens klang Cousine.

Hur epistlarna skiljer sig från egentliga samtal är att läsaren enbart kan se Fredmans uppfattningar om vad som sker i hans eller hans åhörarens liv. På grund av att epistlarna är skrivna saknas det även den spontana funktionalitet som skulle finnas i autentiska samtal. Trots det kan man tänka sig att läsaren, alltså den riktiga personen som läser boken, påverkas av Bellmans tankar via det som titelkaraktären Fredman skriver i sina epistlar.

3.2.2 Den historiska kontexten för tilltalet i Fredmans epistlar

Det är uppenbart att apostel Paulus epistlar i Bibeln har fungerat som inspirationskälla för Fredmans karaktär vilket även Huldén konstaterar (1994: 91–95). Jämfört med Paulus epistlar är målsättningen för Fredmans budskap i epistlarna dock annorlunda. I stället för att försöka lyfta upp människan att lita på och sprida vidare Kristi bud handlar tilltalet i Fredmans epistlar om jordiska fröjder: musik, dans, sex, gott sällskap, god mat och goda buteljer med diverse alkoholhaltiga produkter.

Om vi analyserar budskapet i *Fredmans Epistlar* i sin historiska kontext ser vi att ordenslivet var mycket vanligt i 1700-talets Sverige. Som Burman (2019: 310) konstaterar var Bellman också själv engagerad i diverse ordnar, vilket högst antagligen påverkade hans uppfattning om livet – eller hur man bäst kunde göra parodi av det. Tanken om ett dekadent eller rentav ett backanaliskt liv var någonting som behövdes under Gustaf III:s hårda inrikespolitik. Sverige var inte längre det mäktiga konungarrike som Gustaf Vasa, Gustaf II Adolf eller Karl XII hade byggt upp, utan internationellt sett mycket svagare än vad det hade varit i början av 1700-talet. Att återuppbygga Sverige till en europeisk stormakt, ett rike rikt på kultur och politisk makt, låg i monarkens största intressen. (Karonen 2014.)

4 Material och metod

I detta kapitel presenterar jag materialet och metoden i min undersökning närmare. I avsnitt 4.1 ger jag en översikt över resultaten i min kandidatavhandling (Rein 2022). En närmare genomgång av mitt material gör jag i avsnitt 4.2. Hur jag kommer att utvidga min kandidatavhandling samt hur jag kommer att analysera mitt material i denna undersökning redogör jag för i avsnitt 4.3.

4.1 Utgångspunkter och resultat i kandidatavhandlingen

I min kandidatavhandling (Rein 2022) hade jag tre utgångspunkter för min undersökning. För det första ville jag få en uppfattning om vilka typer av och hur många olika vokativfraser Bellman använder i 20 av diktsamlingens 82 epistlar. För det andra ville jag ta reda på vilka centrala karaktärer det finns i just dessa epistlar. Till sist undersökte jag även kontexterna där tilltal ägde rum i epistlarna. Min målsättning var att ta reda på huruvida det var möjligt att analysera skrivna verk utgående från samtalsanalytiska perspektiv. Det var också därför jag blev intresserad av att undersöka tilltalet i *Fredmans epistlar*.

I kandidatavhandlingen utgick jag från hurdana rubriker epistlarna hade. Jag betraktade sådana epistlar som intressanta för min undersökning ifall de visade sig vara adresserade till någon eller några karaktärer. En sådan rubrik finns i följande exempel (4) som är ett utdrag ur *Fredmans Epistel n:o 13* (Bellman, 1790: 30):

(4) N:o 13.

FREDMANS EPISTEL

Til Brodren Bredström.

Nå ä nu alla församlade här,

Eric Bergström och brodren Pehr

Benjamin Schwalbe? Oui mon frere,

Vi ä alla här.

Piskorna smälla och kuskarna slåss,

Nu komma vagnar och chaisar och tråss,

Herrskaper stimma vid lycktor och blåss,

Och kuskarna slåss.

Slægter och anförvanter,
 Nympher och Musikanter
 Corno - - - Balen öpnad är.
 Anders Wingmark med sin Kärsta.
 Hej! gutår en sup ännu;
 Den var af de smärsta.
 Skål Anders Vingmark, välkommen Bror,
 Och gutår Otto Olssons mor;
 Syster Jeanna med bjäfs och flor,
 Salopp och röda skor.

Ur de 20 epistlar som jag hade valt för min analys excerperade jag sammanlagt 478 vokativfraser vilka jag sedan kunde analysera i en kvantitativ analys. Detta resultat sammanfattade jag i en tabell (Rein 2022: 13) som visade hurdana vokativfraser det fanns och med vilken frekvens. Resultatet visade att det finns en tendens för Fredman att tilltala direkt de viktigaste karaktärerna. Som tabell 1 från Rein (2022) visar tilltalar Fredman sina åhörare främst med 2 personens pronomen som *du, I och J* eller med egennamn som *Ulla Winblad*.

Tabell 1. Förekomsten av vokativfraser enligt kategorierna i SAG 4 samt deras genomsnittliga frekvens per epistel enligt Rein (2022: 13).

Vokativfrastyp	N	%	Genomsnittlig frekvens per epistel
2 personens pronomen	88	18,4	4,40
Egennamn	81	16,9	4,05
Nominalfras med possessivt pronomen	78	16,3	3,85
Substantiv i obestämd form	56	11,7	2,80
Övriga vokativa uttryck	40	8,4	2,00
Titel och namn	38	7,9	1,90
Totalitetspronomen m.fl.	35	7,3	1,75
Vokativfras med <i>snälla, kära, lilla, dumma, bästa</i>	33	6,9	1,65
Substantiv i bestämd form	29	6,1	1,45
Totalt	478	100	

Också denna undersökning med dubbelt så stort material kommer jag att räkna mängden belägg per kategori, deras andel i procent samt hur deras genomsnittliga frekvens ser ut per epistel.

Min kvalitativa analys i kandidatavhandlingen gick ut på att utreda hurdan roll karaktärerna spelar i *Fredmans epistlar* (Rein 2022: 15–17). Jag påbörjade analysen med att bekanta mig med karaktärerna i kapitlet *Personerne som nämns i Fredmans epistlar* (Bellman 1790: [10–11]) som fungerar som personbeteckningen för hela verket. Därtill utnyttjade jag mig material av Huldén (1994: 120–122) för att bättre kunna uppfatta hurdana Bellmans karaktärer är som personer och varför Bellman skriver om just dem. Även om karaktärerna i *Fredmans Epistlar* bygger på historiska personer var det uppenbart både enligt referenslitteraturen och min egen analys att de har förvandlats till karikatyrer av sig själva i Bellmans dikter.

Den sista forskningsfrågan i kandidatavhandlingen analyserade jag kontexten för tilltalet i *Fredmans epistlar* (Rein 2022: 18–19). Trots att Fredman själv är i huvudrollen i boken är det inte han som står i fokus i boken. Det viktigaste budskapet är Fredmans målsättning att bidra till och påverka sina medmänniskors liv (Rein 2022: 21).

4.2 Metod

I det följande ska jag nu redogöra för hur jag kommer att utvidga min analys i denna magistersavhandling.

Jag besvarar mina forskningsfrågor med hjälp av en kvantitativ analys och en kvalitativ analys. Till den kvantitativa delen hör excerperingen av vokativfraserna ur de 20 epistlar som jag analyserade i min kandidatavhandling samt ytterligare 20 epistlar som jag excerperat för denna undersökning. Jag analyserar alltså vokativfraser i 40 epistlar utav diktsamlingens 82 epistlar. Epistlarna som jag har valt är följande: *N:o 1–34, 38, 54, 71, 75, 81 och 82* (Bellman 1790: 1–101, 116–119, 183–185, 240–242, 250–252, 269–274).

Jag matar in beläggen i ett Excel-dokument för att se vilka typer av vokativfraser som förekommer i epistlarna och hur ofta. Utgående från detta kan jag sedan fortsätta till den kvalitativa analysen, där jag först utreder vilka personer som tilltalas och hurdan roll tilltalet spelar i situationerna. Till slut analyserar jag hurdan sammanhanget är där tilltalet sker, alltså varför Fredman tilltalar just de han gör i sina epistlar.

Den kvantitativa delen består av en analys av antal beläggen som jag excerperat ur epistlarna till en Excel-fil. Jag delar in dem i de åtta kategorier som förekommer i SAG (4: 792–799). Övriga uttryck som jag uppfattar ha en vokativ funktion (t.ex. vissa interjektioner som *Skål!* eller *Gutår!*) samlar jag i en skild kategori. Resultaten presenteras i absoluta tal och i procent. Dessutom beräknar jag även ett teoretiskt medeltal för varje vokativfrastyp per epistel med hjälp av följande ekvation (Rein 2022: 12):

$$X(\text{antal belägg inom en kategori}) \div 40(\text{antal epistlar i denna undersökning}) = \text{medeltal}$$

Orsaken till varför jag i detalj vill utreda hurdana vokativfraser Bellman använder är att vokativer är en grammatisk konstruktion som på ett centralt sätt bidrar hur Fredman närmar sig sina åhörare.

Utöver den kvantitativa delen kommer jag att kvalitativt analysera sättet hur karaktärerna tilltalas i epistlarna. Detta utreder jag genom att analysera närmare de tilltalsord som jag samlat in för den kvantitativa delen. Varför jag vill undersöka dem i detalj beror på att de kan vara såväl ytterst personliga som exempelvis 2 personens pronomen som *du* eller egennamn som *Ulla Winblad* som allmängiltigare substantiv som till exempel *tjuven* och *jungfrun* eller vissa totalitetspronomen som *den som minnes*. Hur Fredman tilltalar sina bekanta eller hur han skapar sammanhanget i texten på det stora hela kan anknytas direkt till bruket av tilltalsord som dessa därför att de visar vilket förhållande Fredman har med dem som han närmar sig eller skriver om i sina epistlar. De viktigaste karaktärerna och Fredmans förhållande till dem vill jag sålunda få svar på i min andra forskningsfråga.

Till sist är det även viktigt att kvalitativt utreda hur kontexten ser ut i de 40 valda epistlarna. Det är uppenbart att epistlarna äger rum under Bellmans egna levnadsår, d.v.s. i 1700-talets Stockholm, alltså mitt i frihetstiden och den gustavianska tiden då konungariket Sverige inte längre var den stormakt som det hade varit under Karl XII:s tid. Som Burman (2019: 22, 158, 274–277, 460) påpekar innebar så väl frihetstiden som den gustavianska tiden många ändringar i det svenska samhället. Mot slutet av 1700-talet fick konungen återigen en större makt över det svenska riket, då Gustaf III tog över makten av ständerna och han var själv intresserad av att utveckla det svenska kulturlivet. Allt detta påverkar hur Bellman skriver: hans tonfall i dikterna är jovial och t.o.m. hedonistisk, som om ingenting annat spelade någon roll än att njuta av de små och stora sakerna i livet. Att förstå den historiska kontexten gör epistlarna ännu intressantare därför att man kan komma åt den värld Bellman levde i och hur

hans uppfattningar avspeglade sig i hans epistlar. Det vill jag få svar på i min tredje forskningsfråga.

Sammanfattningsvis analyserar jag alltså epistlarna i denna undersökning på ett djupare sätt än i kandidatavhandlingen. I stället för att analysera forskningsfrågorna separat ser jag dem som ett kontinuum i denna undersökning. Jag tar reda på i vilken kontext och hur titelkaraktären Fredman tilltalar sina åhörare på ett visst sätt. Utöver det är det mer centralt att förstå hurdana vokativfraser som används i olika situationer eftersom de sätter ett visst tonfall.

5 Analys

I det följande presenterar jag analysen av mitt material. I avsnitt 5.1 där fokus ligger på den kvantitativa delen av undersökningen rapporterar jag förekomsten av olika vokativfraser i *Fredmans Epistlar*. Hur karaktärerna förhåller sig till varandra analyserar jag i avsnitt 5.2. I avsnitt 5.3 diskuterar jag hurdan kontexten är i de 40 epistlar som ingår i mitt empiriska material.

5.1 Förekomst av vokativer

Mitt material omfattar sammanlagt 893 belägg som alla antingen är egentliga vokativfraser eller övriga vokativa uttryck som exempelvis *gutår*. Beläggen har jag excerperat ur *Fredmans Epistlar* och delat in i nio kategorier så som jag redogjorde för i avsnitt 3.1. Även om dessa kategorier är mycket tydliga i SAG visade det sig att de inte förekommer jämnt i epistlarna. I vissa epistlar var situationen t.o.m. sådan att det helt enkelt inte finns exempel på särskilt många kategorier, utan endast vissa vokativfraser. I andra fall passade vokativfraserna in på fler kategorier än bara en.

Tabell 2. Förekomsten av vokativfraser enligt kategorierna i SAG 4 samt deras genomsnittliga frekvens per epistel.

Vokativfrastyp	N	%	Genomsnittlig frekvens per epistel
2 personens pronomen	170	19,0	4,25
Egennamn	162	18,1	4,05
Substantiv i obestämd form	162	18,1	4,05
Nominalfras med possessivt pronomen	111	12,4	2,78
Substantiv i bestämd form	75	8,4	1,86
Övriga vokativa uttryck	68	7,6	1,70
Vokativfras med <i>snälla, kära, lilla, dumma, bästa</i>	54	6,0	1,35
Titel och namn	49	5,5	1,23
Totalitetspronomen m.fl.	42	4,7	1,05
Totalt	893	100	

I tabell 2 framkommer hurdana vokativfraser som är representerade i epistlarna samt deras teoretiska, genomsnittliga frekvens per epistel. Som tabellen visar är 2 personens pronomen

den vanligaste vokativfrastypen, medan egennamn och substantiv i obestämd form har näst mest belägg. De minst frekventa vokativfrastyperna är *vokativfras med snälla, kära, lilla, dumma, bästa; titel och namn* och *totalitetspronomen*. De största tre vokativfrasgrupperna utgör vidare mer än hälften av alla beläggen med 55,5 %, medan de följande sex står för 44,5 % av beläggen.

I det följande kommer jag att presentera vokativfrasgrupperna i tabell 2 från den största gruppen till den minsta. Alla exempel är hämtade från *Fredmans Epistlar* av C.M. Bellman. Exemplen är markerade med fetstil i meningarna. Exemplens kontext analyserar jag i avsnitt 5.2 och 5.3.

Exemplen har samma språkform i denna undersökning som i det ursprungliga verket från 1790, vilket betyder att de följer andra rättstavningsnormer i dag. Till exempel skrivs en del av substantiven med stora initialer som *Syster* i stället för *syster*. Utöver det avviker vissa ord även annars från de moderna rättstavningsreglerna som exempelvis *qvinten* i stället för *kvinten* och *imedlertid* i stället för *emellertid*.

5.1.1 2 personens pronomen

Andra personens pronomen utgör den största gruppen med 170 belägg. Det innebär att så gott som en femtedel (19,0 %) av alla vokativfraser i de 40 epistlarna är andra personens pronomen. Rent teoretiskt förekommer mer andra personens pronomen oftare än fyra gånger per epistel. Oftast är det fråga om pronomenet *du* i subjektsform eller dess objektsform *dej* men i vissa fall handlar det även om pronomenet *ni* i subjektsform eller *er* i objektsform. I följande exempel (5)–(10) kan man se i hurdana sammanhang Fredman tilltalar sina åhörare direkt med andra personens pronomen. I vissa fall finns det även belägg på att Bellman använder formella pronomina som *I* eller snarare *J* och *Eder* eller *edra* i epistlarna som i exempel (7) (jfr. Huldén 1971: 10).

(5) Fredmans Epistel n:o 1 (Bellman 1790: 2)

[...] det är **du** som skall slå i, och det ären **j** käre Bröder, som hafven at beställa om ölet [...]

(6) Fredmans Epistel n:o 2 (Bellman 1790: 4)

Hej! Spelman skynda **dej**

[...]

Sätt **dej du** på stolen.

[...]

- (7) Fredmans Epistel n:o 4 (Bellman 1790: 9)

Blås **edra** hundar så ska **ni** få vin

[...]

- (8) Fredmans Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 25)

Ge Fader Berg nu bränvin, han korsgeväret står och stöter.

Du raska dräng!

[...]

En Hyrvagn, vänster sväng!

Ser **du** inte kusken höter?

[...]

- (9) Fredmans Epistel n:o 14 (Bellman 1790: 34)

Hör **J** Orphei Drängar,

Stämman **edra** strängar,

Knäppen alla - - -

Til Apollos pris.

J som til exempel,

Uti Fröjas Tempel

[...]

- (10) Fredmans Epistel n:o 23 (Bellman 1790: 60)

Ack **du** min Moder!

Säg hvem **dig** sände,

Just til min faders säng.

Du första gnistan til mit lif uptände;

[...]

I de epistlar som jag granskat för denna undersökning finns det andra personens pronomen i nästan var och en av dem. Endast epistlarna n:o 6, 10, 27, 29 och 38 saknar tilltal med andra personens pronomen.

5.1.2 Egennamn

Den näst största gruppen, *egennamn*, förekommer i epistlarna 162 gånger. Detta utgör 18,1 % av alla belägg som jag samlat in för undersökningen. Enligt den teoretiska referenssiffran förekommer substantiv i obestämd form i vokativ funktion i genomsnitt en aning oftare än fyra gånger per epistel.

De viktigaste namnen som Fredman nämner i epistlarna är mycket frekventa i hela verket, exempelvis *Movitz*, *Jergen Puckel* och *Ulla (Winblad)*. De är alla personer som är Fredmans närmaste anhöriga i Bacchi orden genom hela diktsamlingen. Fredman tilltalar sina anhöriga till exempel på följande sätt:

- (11) Fredmans Epistel n:o 13 (Bellman 1790: 30–33)

Nå, ä nu alla församlade här,

Eric Bergström och brodern **Pehr**,

Benjamin Schwalbe? Oui, mon frere,

Vi ä alla här.

- (12) Fredmans Epistel n:o 18 (Bellman 1790: 46–47)

Jergen Puckel han drog nu en rök,

Med pipan han på stoper knacka

[...]

Benjamin klef nu på bordet, fy fan!

[...]

Benjamin flämtar så stinner,

Ingen nu dörren finner

[...]

Jergen Puckel han ropte nu Schas

[...]

Det är intressant att Fredman ibland indirekt hänvisar till sig själv som i exempel (13) från Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 24):

- (13) Hej! sade **Fredman** hvar gång han hörde Valdthorn börja skåla, [...]

I vissa fall tilltalar han även antikens gudar som *Bacchus*, *Venus* eller *Neptun* (Bellman 1790: 59 & 89–90).

5.1.3 Substantiv i obestämd form

Liksom egennamn är substantiv i obestämd form mycket frekventa i epistlarna. Det finns också 162 substantiv i obestämd form utnämnda i de 40 epistlar, vilket ungefär motsvarar en drygt femtedel av alla beläggen (18,1 %). I genomsnitt förekommer substantiv i obestämd form lite över fyra gånger per epistel.

Denna kategori är även intressant därför att substantiven i fråga utgör benämningar på diverse yrken och familjemedlemmar i epistlarna. I det följande ger jag några exempel på hur beläggen i kategorin ser ut.

Det första som jag lade märke till om substantiv i obestämd form är att titelkaraktären Fredman bjuder upp sina närmaste åhörare till dans och musik. I vissa epistlar tilltalar han till exempel personer som sysslar med musik. Exempel (14)–(16) är hämtade från sådana fall i epistlarna:

- (14) Fredmans Epistel n:o 4 (Bellman 1790: 9)

Hej **Musikanter** ge Valdthornen väder,
Spotta ut Tuggbussen blås.

[...]

- (15) Fredmans Epistel n:o 29 (Bellman 1790: 81)

Klang af **Bassister!**
Plang, **Capellister!**

[...]

- (16) Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 92)

[...] Trumla, **trumslagare**, Harlekin dansar och slår benet i vädret. [...]

I andra fall tilltalar Fredman sina åhörare i en vänskaplig eller i en övrigt närgången ton. I exempel (17)–(18) kan man se ett sådant tonläge i Fredmans tal:

- (17) Fredmans Epistel N:o 10 (Bellman 1790: 22)

Systrar hören min musik
utaf flöjtraverer.

[...]

- (18) Fredmans Epistel N:o 24 (Bellman 1790: 65–66)

Kära **Syster!** Mig nu lyfter

[...]

Kära **mor**, jag hickar;

Bacchi safter fröjda mig än.

[...]

Systrar hören!

När i rören

uppå krogen glas och stop,

drick min skål då allihop

[...]

I vissa epistlar är det uppenbart att Fredman vill påkalla uppmärksamheten av idkare hos diverse yrken så som i exempel (19) från Fredmans Epistel N:o 33 (Bellman 1790: 91–96):

- (19) Courage du gamla Granadör! [...] Ur vägen **Kolgubbar, Tvätterskor och Mjölkkäringar** [...] Mak åt er **Sillpackare, Bagarpojkar, Nyrenbergare, Skraddare** och **Fogelsångare**. Stig undan Herr **Upsyningsman** eller **Nersyningsman** eller hvad du är för en **Brohuggare**. [...]

5.1.4 Nominalfras med possessivt pronomen

Denna kategori var den svåraste att analysera i materialet. Jag har sedermera insett att avsikten med nominalfraser med possessivt pronomen är exempelvis att beskriva den tilltalades egenskaper som hurdan hen är till karaktären eller till utseendet. De kan exempelvis fungera som skällsuttryck som *din hund*, som även kan användas i andra sammanhang. Att påkalla uppmärksamhet hos personer som står synnerligen nära en med nominalfraser med possessivt pronomen fungerar som ett gott exempel, som *min Ulla*. Det finns förvisso en risk att vissa av uttrycken i denna grupp inte riktigt fungerar som typiska vokativfraser. Trots det presenterar jag i det följande vad jag fick för resultat i min undersökning när jag räknade dem som vokativfraser.

Kategorin omfattar 111 belägg, vilket utgör 12,4 % av alla beläggen. Gruppen är också den sista i tabell 2 som består av fler än 100 belägg. I genomsnitt förekommer det en nominalfras med possessivt pronomen 2,78 gånger per epistel. Fredman använder vokativfraserna för att beskriva sina åhörarens drag eller till och med sitt eget förhållande till dem. I följande exempel (20)–(23) kan man se hurdana fraser det förekommer i epistlarna:

- (20) Fredmans Epistel n:o 5 (Bellman 1790: 11)
 Fly allan förargelse, töm **Edra** stop.
 [...]
- (21) Fredmans Epistel n:o 9 (Bellman 1790: 21)
 Hej! **mina Flickor** lyfta på kjolen,
 Dansa och skratta, hör Basfiolen
 [...]
- (22) Fredmans Epistel n:o 13 (Bellman 1790: 30)
 Anders Wingmark med **sin Fru**,
 Petter Bredström med **sin Kärsta**
 [...]
- (23) Fredmans Epistel n:o 23 (Bellman 1790: 60)
 Ach du **min Moder!** Säj hvem dig sände
 [...]

Det finns även några skällsuttryck i epistlarna. I exempel (24–25) kan man se sådana i Fredmans Epistel n:o 4 och n:o 11 (Bellman 1790: 9–10, 25):

- (24) Blås **edra hundar** så ni ska få Vin [...] Men håll utom fenstret Valdthornet, ditt Svin. [...] Blås **edra bytningar**, blås [...]
- (25) **Edra Markattor** slå intet där i fenstret, Hut! och kika,
 Bjud opp och nig.
 Blås **Edra Satar**, nu blåser en, blås alla tillika,
 Blås som i krig.
 [...]

Skällsuttryckens roll i Fredmans Epistel n:o 4 är att uppmuntra musikerna att spela sina instrument så att festen kan sättas i gång. Avslutningsvis kan man konstatera att vokativfraser med possessivt pronomen är mångfacetterade därför att Fredman hänvisar både till sina närmaste som ”sina egna personer”, alltså t.ex. *Ulla! min Ulla* (Bellman 1790: 240), och uttrycker sin frustration när saker sker långsammare än vad de enligt honom borde som i Epistel n:o 4 och n:o 11 (exempel (23)–(24)).

5.1.5 Substantiv i bestämd form

Följande grupp av vokativfraser i tabell 2, substantiv i bestämd form, förekommer 75 gånger i epistlarna. Det innebär alltså att Bellman i 8,4 % av fallen använder substantiv i bestämd form som verktyg för att tilltala andra karaktärer. Allt som allt förekommer substantiv i bestämd form i genomsnitt 1,88 gånger per epistel. I stort sett är substantiv till sin karaktär likadana som substantiven i obestämd form. I dessa epistlar där Fredman använder bestämdhet som motiv för att driva framåt narrativet är emellertid personerna som han tilltalar eller hänvisar till i synnerhet viktiga. Till exempel kallar han fram *Vinets gud* i epistel n:o 23 (Bellman 1790: 62), då det är dags att fira kärleken och livets fröjder. Även uttrycket *Kärleks Gudens* förekommer i epistlarna som i följande exempel (26) från Fredmans Epistel n:o 10 (Bellman 1790: 22):

- (26) **Nymphen** är i taget,
 Och vid **Kärleks Gudens** Tron
 Dansar jag och Hon.
 [...]

Nymphen är ett synnerligen viktigt begrepp i hela verket därför att det enligt Huldén (1971: 5) hänvisar till en prostituerad kvinna. Om vi analyserar ordets kontext närmare kan vi konstatera att ordet syftar på Ulla Winblad, d.v.s. *Maria Kristina Kiellström* (Huldén 1994: 121). Detta konstaterar även Hillbom och Masengale i sin kommenterade utgåva av Bellmans verk (1990: I 11). Något illa verkar Fredman dock inte insinuera med ordet *nymf*, utan det verkar snarare som att han tilltalar Ulla Winblad med en sannerligen hyllande ton som konstaterat ovan.

Fredman omtalar dessutom vissa andra personer i bestämd form. Dessa personer har förvisso inga egentliga namn, utan sättet hur Fredman tilltalar dem syftar snarare på deras nationalitet eller andra egenskaper. Ett bra exempel på detta (27) finns i Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91–96):

- (27) [...] Kullerbytta med **Madamen** i skjulet, Citronerna på duken, och Spinnrårcken på taket och **holländaren** på Kistan. [...] Gör inte af med **Nylänningen** med sudna kringlorna om halsen [...] Hjelp opp **Gubben med liran**...

Flera av beläggen följer ett allmänt mönster i svenska och hänvisar till ett possessivt förhållande mellan exempelvis en person och hens ägodel som *Gubben med liran*.

5.1.6 Övriga vokativliknande uttryck

Till den här kategorin har jag räknat in sådana uttryck som inte i sig är egentliga vokativfraser men vilka jag ändå anser ha en snarlik funktion i epistlarna. Hit hör exempelvis diverse interjektioner som man använder för att påkalla någons uppmärksamhet som *skål* och *gutår*. Utöver detta har jag även inkluderat vissa pluralisböjda verb här, eftersom de också verkar ha en liknande funktion som vokativerna. I det följande ges några exempel (28–29) på sådana verb.

(28) Fredmans Epistel n:o 4 (Bellman 1790: 9)

Låt oss tilbedja båd' Bacchus och Fröja,

[...]

(29) Fredmans Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 26)

Bröder **låt oss alt förgäta;**

Sjungom om kärlek, ropa på vin.

[...]

Bellman skriver inte enbart på svenska i *Fredmans Epistlar*. Han använder även vissa andra språk som exempelvis franska och tyska för att påpeka och betona att alla karaktärer i epistlarna inte talar svenska som sitt förstaspråk. På grund av detta är jag osäker huruvida dessa borde inkluderas i denna analys.

Jag har därför lämnat bort en del franska och tyska uttryck men några gränsfall har jag lämnat kvar. Orsaken till detta är att dessa finns i epistel n:o 33 (Bellman 1790: 93) där Fredman tilltalar sina åhörare på ett språk som jag bäst kan beskriva som en blandning mellan franska, tyska och svenska. I det följande (30) finns ett exempel på detta språkbruk:

(30) Dit justement hvor jag peger, hvor **then lille mensch**, then soldat med gule

pexerne sitter i packen und beschteller. – Non, non, non, non, Ce n'est pas là. [...]

Resten av Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91–96) består av drag som är alldeles likt exemplet ovan.

5.1.7 Vokativfras med *snälla, kära, lilla, dumma, bästa*

Den tredje minsta vokativfrasgruppen i epistlarna är *snälla, kära, lilla, dumma, bästa* med 54 belägg vilket innebär att 6,0 % av alla vokativfraser inkluderar dessa adjektiv. I genomsnitt förekommer det en sådan här vokativfras 1,35 gånger per epistel. Den vanligaste vokativfrasen i gruppen är *kära* som förekommer oftast då när Fredman tilltalar medlemmar i Bacchi orden. I övrigt kunde jag endast hitta ett annat adjektiv som fungerar i detta syfte i epistlarna. Det var *lilla* som förekommer mycket mer sällan än adjektivet *kära* i dess övriga former. I exempel (31–35) visas vokativfraser:

- (31) Fredmans Epistel n:o 4 (Bellman 1790: 10)

Käraste kommen i håg mina ord:

Kärlekens Tempel, Dess Länder och Städer

[...]

- (32) Fredmans Epistel n:o 9 (Bellman 1790: 19–21)

Käraste Bröder, Systrar och vänner,

Si Fader Berg han skrufvar och spänner

Strängarna på Fiolen

[...]

Käraste Bröder dansa på tå,

Handskar i hand och hattarna på.

[...]

Käraste Systrar alltid honnett,

Bröderna dansa jämnt Menuett

[...]

Käraste Systrar tagen i ring,

Dansa och fläkta, tumla och spring

[...]

- (33) Fredmans Epistel n:o 16 (Bellman 1790: 40–41)

Älskelige Bröder tagen nu i ring,

och låt oss alla dansa kring

[...]

Älskelige Bröder dansa allihop,

Och låt oss töma våra stop [...]

Kära Bröder slå nu alla fenstren opp;

Hej lif och mandom i vår tropp!

(34) Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 93)

[...] hvor **then lille mensch**, then soldat med gule pexerne sitter i packen und beschteiler. [...]

(35) Fredmans Epistel n:o 75 (Bellman 1790: 250)

Cajsa Lisa, lilla Piga!

Fäll ej ögonen och bliga

[...]

5.1.8 Titel och namn

När det kommer till belägg på titlar och namn var det en aning överraskande att upptäcka hur få belägg det fanns på denna kategori. Det finns åtminstone en karaktär som Fredman tilltalar med titel, *Fader Berg* som Fredman uppmanar att exempelvis erbjudas *hoglandsvin* i Fredmans epistel n:o 9 (Bellman 1790: 19). Fader Berg förekommer oftast bland karaktärerna i epistlarna som tilltalas med titel. Han förekommer exempelvis i epistlarna n:o 9, 11, 12 och 21 (Bellman 1790: 19, 25, 27, 55). Övriga karaktärer som tilltalas med titlar visas i följande exempel (36–39):

(36) **Mamsell Spaas** i Fredmans Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 25).

(37) **Fader Bergström** i Fredmans Epistel n:o 16 (Bellman 1790: 40).

(38) **Her uppsyningsman, her nersyningsman och Mäster Nilses** i Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91, 93).

(39) **Gubben Movitz** i Fredmans Epistel n:o 34 (Bellman 1790: 99).

Allt som allt står titlar och namn för endast 49 av undersökningens 893 belägg. Detta innebär att 5,5 % av alla belägg är titlar och namn De förekommer endast i genomsnitt 1,23 gånger.

5.1.9 Totalitetspronomen m.fl.

Den minsta vokativfrasgruppen i materialet utgör pronomen som uttrycker totalitet. Allt som allt finns det endast sex totalitetspronomen i de 40 epistlarna, vilket i procent motsvarar 4,7 % av alla beläggen. I genomsnitt finns det alltså knappt 1,05 totalitetspronomen per epistel. Den vanligaste typen i gruppen är konstruktionen *något som något*, alltså en relativ bisats som definierar ytterligare vad personerna gör eller är. Sådana belägg(40–43) förekommer i följande epistlar:

- (40) Fredmans Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 24)
 [...]

Holländska pipor, Regarns-peruker, **Ryssar som svära**,

[...]
- (41) Fredmans Epistel n:o 21 (Bellman 1790: 56)
Den som bedröfvad
 Blifver bepröfvad
 [...]
- (42) Fredmans Epistel n:o 31 (Bellman 1790: 86)
 [...]

Nå säj. –
 Pong pongtuli pongtuli. Nej!
 Nej, ve **den som minnes**.
- (43) Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91)
 [...] Släpp fram den där gullsmidda **herren med björnarna som dansar Påska**.
 [...]

I övrigt finns det även några exempel på bruket av pronomenet *alla*. Det förekommer oftast i konstruktionen *låt oss alla* som i exempel (44):

- (44) Fredmans Epistel n:o 16 (Bellman 1790: 40):
 Och låt oss **alla** dansa kring.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det blev ganska uppenbart under analysen varför den aktuella gruppen är den minsta. Fredman som karaktär föredrar att tilltala sina åhörare personligen i stället för att rikta sig generellt till en större grupp av människor. Även om han också tilltalar medlemmar i Bacchi orden med titlar som *bröder* ligger hans fokus mer på personpronomen eller egennamn. På så vis skapar Bellman en bild av Fredman som omringad av en hel del personer runt om Stockholm som alla kände honom väl. Dessa personer diskuterar jag närmare i följande avsnitt.

5.2 Tilltalets betydelse

Mitt intresse för Bellmans karaktärer väcktes då jag fick veta att de flesta karaktärerna i Fredmans Epistlar bygger på historiska personer som vistats och levt i Stockholm under det sena 1700-talet (Huldén 1971: 5). Personerna är förvisso karikatyrer av sig själva men de har fungerat som inspiration för de karaktärer som finns i epistlarna. Bellman själv beskriver en del av karaktärerna i kapitlet *Personerne som nämns i Fredmans Epistlar* (Bellman 1790: [10–11]), men någon fullständig lista ger han emellertid inte. Han beskriver inte karaktärerna något särskilt mycket, och vissa beskrivningar är ganska vaga och ytliga. Som bäst får man veta vad personerna gör eller var i Stockholm de verkar. Det är därför svårt att bilda sig en fullständig uppfattning om karaktärerna genom att enbart läsa listan i Bellmans verk. För att få en bättre förståelse av karaktärerna diskuterar jag därför här Hillbom och Masengale (1990: II 164) och Huldéns (1971, 1994) beskrivningar av de så kallade ”Bellmansfigurerna”.

I det följande analyserar jag vilka personer som är synnerligen viktiga för Fredman. Jag utgår från analyserna av Hillbom och Masengale (1990: II 164) samt Huldén (1971, 1994) men vid behov hämtar jag även exempel på dessa personer från den kvantitativa delen av min undersökning.

Förutom att Fredman tilltalar en del onämnda karaktärer med diverse titlar eller benämningar som i exemplen (13)–(18) och (31)–(32) finns det även en hel del personer som nämns med namn i epistlarna. Av dessa har jag valt tre personer som är särskilt intressanta och jag därför koncentrerar mig på i detta avsnitt. De tre personerna är följande:

- Ulla Winblad
- Jean Fredman
- Fader Berg

Jag valde dessa tre personer därför att de förekommer oftast i alla de 40 epistlarna jag analyserat. Det finns även andra personer, som Anders Wingmark, som har en betydande roll i enstaka epistlar som till exempel i Fredmans Epistel n:o 13 (Bellman 1790: 30–33). Episteln är inte skriven för honom, utan den för Peter Bredström. Trots det är Wingmark ett mycket bra exempel på en person som är med i Bacchi orden och det sjungs om precis då det är dags att fira backanaliskt med andra Fredmans supkamrater.

5.2.1 Ulla Winblad

Trots att hon bara betraktas som en ”glädjeflicka” i Bellmans verk (Huldén 1971: 5) finns det mer än så i spelet för *Maria Kristina Kiellström* eller Ulla Winblad som hon kallas (Huldén 1994: 121) i Fredmans Epistlar. Det verkar som om att Fredman eventuellt har vissa romantiska intressen för henne, vilket framkommer i följande exempel (45) som är Fredmans Epistel n:o 3 *Til en och hvar af Systrarna, men enkannerligen til Ulla Winblad* (Bellman 1790: 7–8):

- (45) Corno. - - - Fader Berg i hornet stöter;
 Si hur lilla Nymphen söter
 Svingar sig i en Dans.
 Corno. - - - Si hur Fader Berg han gapar;
 Stöter han en Cadance.
 Hurra! si Ulla dansar;
 Engageanter, flor och fransar,
 Hvit Sultan och blomster-kransar,
 Hvita ben!
 Si Ljus och Lampors sken
- Corno. - - - Valdthorn bör man ha på Baler,
 Strufvor, Nympher och Pocaler;
 Stor sak uti Fioln.
- Corno - - - Si hon slänger handen trötter;
 Hvita ben och röda fötter;
 Si hur himmelsblå kjoln.
 Hurra! si bröstet jäser,
 Minsta veck i kjolen fräser,
 Si hur Fader Berg han läser
 Noterna.
 Hej! kära far blås bra.
- Corno. - - - Kära blås som sjelfva Satan,
 Håll Valdthornet ut åt gatan,
 Herrarna ska gå in.

Corno. - - - Friska Grefvar och Baroner,
 Och Husarer och Dragorer.
 Hej friskt humeur och Vin!
 Hurra! si Ulla skrattar;
 Si hvad Galonerta Hattar,
 Paris fin Helena fattar,
 Röd och varm.
 Blås Fader Berg Allarm.

Corno. - - - Valdthorn hörs i luften mumla,
 Och Sirener kring mig tumla,
 Under Apollos ljud.
 Corno. - - - Ulla Winblad kära Syster,
 Du är eldig, qvick och yster,
 Hvar dag så står du brud.
 Hurra! jag hör dig sjunga,
 Jag ser Fröjas Tempel gunga,
 Eldar kring i luften ljunga,
 Full och våt
 Står jag i Charons båt.

Redan detta antyder att Fredmans verkar ha särskilda känslor för just henne. Samma framkommer också senare i episteln, exempelvis då Fredman beskriver henne (och eventuellt andra *sysstrar*) med ord som *Nymphen* vilket enligt Huldén (1971: 5) är en eufemism för en prostituerad kvinna. Andra ord som framkommer i episteln är *eldig*, *yster* och *qvick* vilka Fredman också använder för att beskriva hurdan Ulla är till karaktären.

I Fredmans Epistel n:o 71 (Bellman 1790: 240–241) kallar Fredman Ulla rentav *min Ulla* vilket man exempelvis (46) kan se i epistelns första strof:

- (46) Ulla! min Ulla! säj får jag dig bjuda
 Rödaste Smultron i Mjölk och Vin?
 Eller ur Sumpen en sprittande Ruda,
 Eller från Källan en Vatten-terrin?
 Dörrarna öppnas af vädren med våda,
 Blommor och Granris vällukt ger;
 Duggande Skyar de Solen bebåda,
 Som du ser.
 Ä'ke det gudomligt, Fiskartorpet! Hvad?
 Gudomligt at beskåda!
 Än de stolta Stammar som stå rad i rad,
 Med friska blad!
 Än den lugna Viken
 Som går fram? – Åh ja!
 Än på långt håll mellan diken
 Åkrarna!
 Ä'ke det gudomligt? – Dessa Ängarna?
 Gudomliga! Gudomliga!

Den sista episteln, *Fredmans Epistel n:o 82* (Bellman 1790: 271–273) är även den sista episteln där Fredman uttrycker sina känslor för Ulla Winblad. I följande exempel (47) kan man läsa hurdant avsked Ulla får av Fredman i epistelns sista strof:

- (47) Ändtlig i detta gröna,
 Får du mitt sista afsked röna;
 Ulla! farväl min Sköna,
 Vid alla Instrumenters ljud.
 Fredman ser i minuten
 Sig til Naturens skuld förbruten,
 Clotho ren ur Surtouten,
 Afklipt en knapp vid Charons bud.
 Kom hjertats Gud!

At Fröjas ärr belöna
 Med Bacchi skrud.
 Ändtlig i detta gröna,
 Stod Ulla sista gången Brud.
 Corno. - - - Den sista gången Brud.

Epistlarna ger ofta en sådan känsla av att Fredman har legat med Ulla men det är även möjligt att orsaken till att Fredman skriver om och till henne är hans romantiska känslor för henne. Så många av epistlarna är dedikerade till henne att man får en känsla om att Fredmans intressen med henne inte bara är sexuella.

5.2.2 Jean Fredman

Också Fredman själv är en intressant karaktär. Enligt Bellman (1790: [10]) är han urmakare utan verkstad, pengar och ur. Något desto mera får man inte veta om honom i verket, men enligt Huldén (1994: 120) är hans karaktär tämligen sorgsen eller tragisk. Det är kanske därför han uppmuntrar sina kamrater att söka tröst, glädje och liv från en flaska hoglandsvin eller brännvin. Det framkommer dock ofta i epistlarna att han känner till många personer runt Stockholm. Det spelar ingen roll för honom om de är svenskar, tyskar, fransmän, nylänningar, spelmän eller soldater. Så länge de kan supa med honom är han tillfreds. Ett bra exempel på Fredmans attityd mot dem han tilltalar kan man se i följande exempel (48) ur Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91–96), där Fredman och Movitz håller på att spela kort ombord på ett skepp mot Djurgården tillsammans med andra passagerare på fartyget:

- (48) Was ist das? Ge rum vid Roddar-trappan. Undan Birfilare, Skoputsare, Tullsnokar och Matrosar! –Hurra! Läg till stjerten på ölkannan. – Trumf i bordet! Tig käring. – Svafvel-stickor här, sex knippor för en hvitten. – Trumf i bordet!
 [...]
 Gör inte af med Nylänningen med sudna kringlorna om halsen. – Gutår! sup mig til. – Släpp fram Movitz med Basfiolen. Mak åt er Sillpackare, Bagarpojkar, Nyrenbergare, Skräddare och Fogelsångare.
 [...]
 Håll ut, håll ut, håll ut! Hvert bär det? – Åt Varfvet. – Le diable! oh que non. – Dit justement hvor jag peger, hvor then lille mensch, then soldat med gule pexerne sitter i packen und bescheller. – non, non, non, non, Ce n'est pas là. – Richtich;

Nå Djurgåln. – Oui Djurgål, oui Djurgål, oui par diefla besitta! – Mäster Nilses. –
Gantz richtich. – Huta åt Krögarn på bryggan.

Som berättarröst och den som tilltalar andra är han inte så mycket i rollen av mottagande part för tilltalet i epistlarna. Det finns några undantag i mina belägg, till exempel Fredmans Epistel n:o 11 (Bellman 1790: 24), vilken han inleder genom att tilltala sig själv som jag tidigare visat i exemplet n:o (12). Som Huldén (1994: 91) konstaterar gjorde Fredman sin entré som död. Detta framkommer dock inte i Fredmans Epistlar utan han verkar vara vid liv i verket. Som bokens huvudkaraktär finns han överallt i Stockholm där det finns något att göra, i synnerhet om det finns kvinnor, musik och dryck som den tredje strofen ur Fredmans Epistel n:o 9 (Bellman 1790: 21) i följande exempel (49)

(49) Hej! mina Flickor lyfta på kjolen,
Dansa och skratta, hör Basfiolen;
Ge Fader Berg Confonjum
Och Hoglands med gröna blan.
Hör Fader Berg, såg du hvad hon heter,
Hon där vid skänken vindögd och feter?
Gumman på Thermopoljum,
Hon är det, ja ta mig Fan.
V:cello. - - - Trumpen och blinder,
V:cello. - - - Gumpen är trinder,
V:cello. - - - - -
Hals-fräs min gumma; brumma Dulcjan.
Käraste Bröder här är behag,
Här är Musik och Flickor hvar dag,
Här är Bacchus buden,
Här är Kärleks Guden,
Här är all ting, här är jag.

Som person som går runt staden för att bringa glädje till sitt liv verkar Fredman också känna en hel del folk runtom Stockholm. Detta framgick i undersökningens kvantitativa del, där Fredman tilltalar främst med 2 personens pronomen och egennamn. Vad gäller pronomina är det också viktigt att påpeka att Fredman för det mesta använder T-tilltal (Brown & Gillman 1960: 255–257) i epistlarna. Som den goda ordensbrodern som Fredman, står han mycket

nära sina andra ordensbröder i Bacchi orden, vilket kommer fram i epistlarna. Inget formellt *niande* eller V-tilltal (Brown & Gillman 1960: 255–257) krävs. I följande exempel (50) kan man läsa hur Fredman tröstar skomakargesällen Theophile i Fredmans Epistel n:o 15 (Bellman 1790: 37, 39), där Fredman tilltalar honom med T-tilltal:

(50) Käraste min Theophile,
 I Hallrätten visa knogen;
 Rätt nu broder är du mogen,
 Frodig buk och bälj!
 Knäpp dina händer hop och svälj,
 Min lärjunge var mig trogen,
 Tag ditt mästerbref på krogen,
 Där ditt burskap välj,
 Sätt på dig hatten, murra;
 I väggen flaskan surra.
 Fri Måndag, Hurra!
 Lycka til god Helg!
 [...]
 Älsklige min Theophile,
 Med glaset jag dig förföljer,
 Jag ditt huvud öfversköljer,
 Och dig modig gör.
 Örfilar smälla lustigt, hör;
 Du öron och näsa höljer;
 Jag ber att du aldrig döljer
 Friskt och flinkt humeur
 Den som i kransen tager;
 Som bryta vill din lager,
 Blif inte svager;
 Slå'n så at han dör.

5.2.3 Fader Berg

Bellman (1790: [10]) ger själv en rätt ytlig beskrivning av Fader Berg. Till yrket är han enligt Bellman (1790: [10]) och även Hillbom och Masengale (1990: II 164) tapetmålare men i epistlarna är han på alla sätt mer berömd för sina talanger som multiinstrumentalist, alltså för han behärskar flera musikaliska instrument. I epistlarna syns detta tydligt: när det är dags för musik är Fader Berg där för att höja stämningen med musik. Ett bra exempel på detta är Fredmans Epistel n:o 9 (Bellman 1790: 19–21) där Fredman säger till sina käraste bröder, systrar och vänner att iaktta hur Fader Berg håller på att stämma sin violin. Detta innebär att det är dags för musik och dans som man kan läsa i exemplen (1) och (49). Trots att han beskrivs som multiinstrumentalist kommer det förvisso inte så särskilt tydligt fram i epistlarna vilka andra instrument han behärskar förutom violinen. Ett annat instrument som han spelar är pipa, alltså en slags flöjt, som framkommer i Fredmans Epistel n:o 12 (Bellman 1790: 27). Fredman skriver även om valthorn i epistlarna, vilket Fader Berg spelar i Fredmans Epistel n:o 3 (Bellman 1790: 7). I följande exempel (51)–(54) kan man se hur Fredman tilltalar Fader Berg när han musicerar:

(51) Fredmans Epistel n:o 3 (Bellman 1790: 7-8)

Corno. - - - Fader Berg i hornet stöter;
 Si hur lilla Nymphen söter
 Svingar sig i en Dans.
 Corno. - - - Si hur Fader Berg han gapar;
 [...]
 Corno. - - - Kära blås som sjelfva Satan,
 Håll Valdthornet ut åt gatan,
 Herrarna ska gå in.
 [...]

(52) Fredmans Epistel n:o 12 (Bellman 1790: 27)

Gråt Fader Berg och spela,
 Din pipa sorgligt stäm,
 Flauto. - - - Och röret kläm.
 Mit bröst kan ingen hela,
 Den frustar Öl och märg.
 Flauto. - - - Blås Fader Berg.
 Märk denna stora stuga,

Du full af Flickor mins,
 Är nu så tom, at knapt en enda fluga
 Uti taket finns. - - - Flauto.

[...]

(53) Fredmans Epistel n:o 19 (Bellman 1790: 50)

Tamb. - - - Ge Fader Berg en sup vid fioln;
 Tamb. - - - Rätt nu så skiner soln.
 Tamb. - - - Drick nu Vårdinnans skål, ja gutår!
 Tamb. - - - Lustigt vår lefnad går

[...]

(54) Fredmans Epistel n:o 20 (Bellman 1790: 51)

Står du och gråter?
 Valdthornet hör det låter - - - Corno.
 Lustig och kåter,
 Blås fader Berg, det låter bra;
 Blås til Batalje,
 Nå prutta din Canalje. - - - Corno.

Vacker Seralje;

[...]

Även om Fader Berg är en central karaktär i en del av Fredmans Epistlar kan jag inte berätta något mer om honom än vad det kommer fram i epistlarna. Huldén (1994: 122) menar att han skulle ha varit skomakare, men detta kan man inte få någon bekräftelse på i de 40 epistlar som jag analyserat. I de epistlar jag sett på handlar det mest om hans musicerande. En intressant detalj om Fader Berg är att läsaren aldrig får veta vad han heter i förnamn. Fredman tilltalar honom endast med hans titel, alltså han heter alltid *Fader Berg* i verket. Fredmans inställning till Fader Berg förekommer i följande exempel (55) ur Fredmans Epistel n:o 2 (Bellman 1790: 4). Exemplet är rubriken till episteln:

(55) N:o 2.

FREDMANS EPISTEL

Til Fader Berg, rörande Fiolen.

Exemplet visar att Fredmans intressen för Fader Berg gäller hans musikaliska talanger i stället för vad Fader Berg egentligen heter.

5.3 Kontexten för tilltal

I detta avsnitt besvarar jag min tredje forskningsfråga, d.v.s. i hurdana situationer tilltalar Fredman sina åhörare och varför. I diskussionen utgår jag från de lokaler som presenteras i Fredmans Epistlar samt den historiska kontext som ägde rum i 1700-talets Stockholm.

I vissa fall ger Bellman tydliga uppgifter om lokalen för epistelns sammanhang. Informationen står oftast i ingressen strax efter rubrikerna. Det handlar exempelvis om platser och gator i och runt Stockholm som *Gumman på Thermopolium*, som enligt Bellman (1790: [11]) var ett kafé på Myntgränd i Stockholms Gamla stad, *Terra Nova* på Gaffelgränd i Stockholms Gamla Stad där en del av ordensbröderna vistas i Fredmans Epistel n:o 5 (Bellman 1790: 11), och St. Cathrina kyrkogård där Bellmansfigureerna träffas exempelvis i Fredmans Epistel n:o 54 (Bellman 1790: 183). Även Gröna Lund nämns i Fredmans Epistel n:o 12 och n:o 22 (Bellman 1790: 27 & 58), men på den tiden fanns det dock ingen nöjespark där utan Fredman skriver om ett slagsmål som ägde rum där. I andra fall är beskrivningarna vaga som till exempel i Fredmans Epistel n:o 32 (Bellman 1790: 89) som äger rum vid *et Skepp*. I följande exempel (56)–(60) ser man hur Bellman beskriver lokalerna i ingresserna;

(56) N:o 5.

FREDMANS EPISTEL

Til the trogne Bröder på Terra Nova i Gaffelgränden

(Bellman 1790: 11.)

(57) N:o 9.

FREDMANS EPISTEL

Til Gumman på Thermopolium Boreale och hannes Jungfrur.

(Bellman 1790: 19.)

(58) N:o 12.

FREDMANS EPISTEL

Elegie öfver Slagsmålet på Gröna Lund.

(Bellman 1790: 27.)

(59) N:o 22.

FREDMANS EPISTEL

Til the Nybyggare på Gröna Lund.

(Bellman 1790: 58.)

(60) N:o 54.

FREDMANS EPISTEL

På St. Cathrina Kyrkogård

(Bellman 1790: 183.)

Vad gäller den historiska kontexten i Stockholm låg det i konung Gustaf III:s intressen att vidareutveckla samhället i Sverige på 1700-talet (Karonen 2014). Som jag konstaterat är Fredmans Epistlar är ju en parodi av hur livet såg ut i 1700-talets Stockholm. Förhållandena är bara omvända – i stället för eliten är det det vanliga folkets tur att bilda sin egen orden (Burman 2019: 310). I Bacchi orden var det dock inte syftet att dela ut medaljer för livets viktiga och storartade prestationer, utan budskapet var mer jordnära. Bellman beskriver sina karaktärer med fina ord som sig bör som ordensman (Burman 2019: 316, 320–328) men omständigheterna för karaktärerna är långt ifrån det som eliten fick avnjuta i staden. Medlemmarna av Bacchi orden sitter i stället på krogar eller dansar kring ställen där det nu var möjligt att ordna fest. Ett exempel (61) på hur det vanliga folket syns i epistlarna är Fredmans Epistel n:o 15 (Bellman 1790: 37–39), där Fredman tröstar lärjungen Theophile och uppmuntrar honom att spendera tid med Fredman och andra medlemmar i Bacchi orden:

(61) Värdaste min Theophile,

Följ Bacchus helt tätt på spåret,

Släng din mässings-kam i håret,

Tag din käpp i hand;

Knyt i din Halsduk röda band,

Häng ur-kedjan uppå låret;

Det är nu på femte året

Du är i vårt Land.

Näsan i vädret gerna.

Se benen hur de spjerna!

Din afton-stjerna

Tänds vid solens rand.

(Bellman 1790: 37-38.)

Fredmans viktigaste budskap i epistlarna är också just att njuta av livet när man har en chans till det. Han är visserligen en sorgsen karaktär som har mist sin verkstad och möjlighet för att försörja sig själv. Men just därför kan han endast fira det som han har kvar – sina nära och

kära, och uppmuntra dem att leva närmare varandra. För stadsborna i Stockholm på 1700-talet handlade livet för det mesta om arbete (Burman 2019: 158), men de kunde även finna aspekter i sina liv som inte bara handlade om arbete och plikt.

Bellmans egna erfarenheter från ordenslivet har klart inverkat på hurdant tilltal som förekommer i Fredmans Epistlar (Burman 2019: 316, 320–328). Det syns exempelvis i tanken om hierarkier bland ordensbröder eller -systrar. Personerna som står nära Fredman tilltalas med intimare uttryck som *du* eller *Ulla* medan personer som ligger längre bort för honom tilltalas med alldagligare uttryck som *spelmän*, *markattor* eller *nylänningen*. Talhierarkierna i epistlarna avspeglar sålunda hierarkierna i 1700-talets Stockholm (Burman 2019: 310). I exempel (62)–(63) kan man se hurdan Fredman är med sina nära och kära samt hurdan han är med personer som han inte känner:

(62) Fredmans Epistel n:o 33 (Bellman 1790: 91–92):

Was ist das? Ge rum vid Roddar-trappan. Undan Birfilare, Skoputsare, Tullsnokar och Matroser! [...] Mak åt er Sillpackare, Bagarpojkar, Nyrenbergare, Skräddare och Fogelsångare. [...] Kors så du ser ut Movitz! – Nog känner jag igen Peruken; han har lånt Skoflickarens Peruk som bor midt emot Wismar i Kolmätar-gränd.
[...]

(63) Fredmans Epistel n:o 75 (Bellman 1790: 251)

Broder Movitz, blås nu sakta,
Så vill jag min Nymph upvakta,
Vid mitt glas betrakta
Skönhetens prål.
[...]

6 Sammanfattande diskussion

Syftet med min analys har varit att analysera hur tilltalet, d.v.s. vokativfraser, manifesteras i Fredmans Epistlar. För att kunna göra detta excerperade jag belägg från 40 av diktsamlingens 82 epistlar. Först analyserade jag hurdana vokativfraser Bellman föredrar i verket och därefter hur tilltalet såg ut för olika karaktärer i verket. Till sist analyserade jag i hurdana situationer Fredman tilltalade sina åhörare och varför. För att förstå tilltalet i sin kontext redogjorde jag också för hurdan stad Stockholm var samt hurdant samhälle Sverige var på 1700-talet.

Bellmans bruk av vokativfraser i epistlarna är uppenbart kopplat till den stil han skriver epistlarna. De vanligaste vokativfraserna, d.v.s. 2 personens pronomen som *du* eller *J*, egennamn som *Ulla Winblad* och *substantiv i obestämd form* som *musikanter*, *markattor* och *bröder* ger intrycket av att syftet med epistlarna är att påverka Fredmans närmaste och käraste åhörare på ett eller ett annat sätt.

För det mesta har tilltalet en personlig ton, d.v.s. en sådan ton med vilken Fredman inte tar något mentalt avstånd från sina åhörare. Fredman känner alla överallt i staden och han vill på alla vis bidra till sina åhörarens liv med sitt budskap om ett backanaliskt liv där njutning och kamaraderi är de viktigaste aspekterna. Naturligtvis handlar livet inte enligt honom enbart om hedonistisk njutning, vilket också framkommer i epistlarna som i Fredmans Epistel n:o 81 (Bellman 1790: 269–270). Även i denna epistel vid livets ledsna stunder finns dock flaskan nära för Fredman. Budskapet om livet är sålunda detsamma vare sig episteln är jovial eller sorgsen.

Hur de skilda karaktärer tilltalas i epistlarna är det inte lika enkelt att ge ett fullständigt svar på. Visserligen finns det karaktärer i epistlarna som spelar en viktigare roll än somliga andra, som till exempel Ulla Winblad och urmakaren Jean Fredman. Utöver Ulla Winblad eller Fader Berg finns det också ett stort antal andra relevanta Bellmansfigurer som bygger på historiska personer. Var och en av dem har en betydande roll för Fredman i epistlarna. Det är därför han har valt att tilltala dem – för att bli sedd och hörd i deras liv.

Kontexten för tilltalet har utvecklats radikalt sedan Bellmans tid. Tilltalet i Fredmans Epistlar avspeglar det samhälle som var aktuellt just då. Detta kommer även fram i Fredmans Epistlar: hierarkier och samhällelig klass eller i vilket samhälleligt stånd man befann sig i påverkade stort hurdant tilltal var acceptabelt på 1700-talet. Förvisso gör Bellman narr av denna språkliga struktur i Fredmans Epistlar genom att vända på de samhällelige klasserna: i stället

för adelsmännen är det vanliga stadsfolket som har sin egen orden där de tilltalar varandra på ett sätt som var typiskt för ordenslivet. I stället för *niande* var *duande* viktigare mellan ens nära och kära. Det var ingen slump att ordensmedlemmar kallade varandra för *bröder* eller *systlar*.

I fortsatt forskning kunde det vara intressant att närmare analysera hur talhierarkierna framkommer i epistlarna. Det kunde även vara mycket givande att undersöka hur Bellmans eget ordensliv har påverkat språkbruket i epistlarna. Att förstå den historiska kontexten är viktigt vid analysen av karaktärerna i Fredmans Epistlar. Jag har identifierat de viktigaste karaktärerna men det vore intressant att analysera närmare ur ett tilltalsperspektiv vilka de andra Bellmansfigurerna är. Bellman själv ger inte så mycket kontext för karaktärerna i sina dikter, vilket öppnar dem upp till tolkning. Det finns många öppna frågor kvar vad gäller karaktärernas roll och språkbruk i Fredmans Epistlar.

På samma sätt som ärevärdige C.M. Bellman gör parodi och parafraiserar de bibliska texterna, är det härmed min tur att parafraasera Bellman (jfr. 1790: [9]) genom att avsluta min avhandling pro gradu 234 år senare med följande ord:

Den företrädande samling av Fredmans 40 epistlar analyserade av mig, så till poesin som tilltalet, översedd, rättad och erkänd. Åbo, november 2024.

Litteratur

- Ahlgren, Perry, 1978: *Tilltalsordet ni – Dess semantik och användning i historiskt perspektiv*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bellman, Carl Michael, 1790: *Fredmans Epistlar*, <http://runeberg.org/fredepis/> (hämtad 11.10.2021)
- Bellman, Carl Michael, 1790: *Fredmans Epistlar*, <https://www.digitale-sammlung.de/en/view/bsb10038483?page=1> (hämtad 19.9.2021)
- Burman, Carina, 2019: *Bellman. Biografen*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Brown, Roger W. & Gilman, Albert, 1960: *The Pronouns of power and solidarity*. I: Sebeok, Thomas A. (red.), *Style in language*. Technology Press of Massachusetts Institute of Technology. Cambridge MA: MIT Press. S. 253–276.
- Clyne, Michael, Norrby, Catrin & Warren, Jane, 2009: *Language and Human Relations – Styles of Address in Contemporary Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DUDEN = Drosdowski Günther (red.), 1977: *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden: 3 G – Kal*. Mannheim: Dudenverlag.
- Fremer, Maria, 1998: Tilltal och omtal i samtal I: *Språkbruk 2/1998*. s. 10–17, <https://www.sprakbruk.fi/-/tilltal-och-omtal-i-samtal> (hämtad 5.7.2023)
- Hillbom, Gunnar & Masengale, James (red.), 1990: *Fredmans Epistlar – Text- och melodihistorisk utgåva med musiken i reproduction efter originaltrycket I–II*, Stockholm: Nordstedts.
- Huldén, Lars, 1971: *Fredmans Epistlar – Kommentarer till ett urval av Lars Huldén*. Lund: Studentlitteratur.
- Huldén, Lars, 1994: *Carl Michael Bellman*. Stockholm: Bokförlaget Natur & Kultur.
- Karonen, Petri, 2014: *Pohjoinen suurvalta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rein, Miro, 2022: "Hör våra Valdthorns klang Cousine" – *Tilltal i Fredmans Epistlar av C.M. Bellman* (opublicerad kandidatavhandling), Åbo: Åbo universitet.
- SAG = Teleman, Ulf & Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens Grammatik 1–4*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Sällskapet MM rf, 2008: *250 Kvartettsånger utgivna av Sällskapet MM*, Helsingfors: Sällskapet MM.
- Teleman, Ulf, 2003: *Tradis och funkis: Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*, Stockholm: Nordstedts Ordbok.

Thelander, Kerstin, 2014: *Aspekter på tilltalsordet ni i tre seklers dramadialog – makt, distans och affekt*. I: Bylin, Maria, Falk, Cecilia & Riad, Thomas (red.), 2014: *Studier i svensk språkhistoria 12 – Variation och förändring*, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. s. 240–251

Lyhennelmä

Johdanto

Tämä tutkimuksen tarkoituksena on jatkaa kandidaatintutkielmani (Rein 2022) puhuttelun tutkimusta liittyen Carl Michael Bellmanin vuonna 1790 julkaisemaan runo- ja laulukokoelmaan *Fredmans Epistlar* (jatkossa ”Fredmanin epistolat”). Puhuttelua käsitellään sekä kieliopillisesta näkökulmasta että myös kokoelman henkilöhahmojen näkökulmasta. Lopuksi tutkimuksessa selvitetään myös, minkälainen asiayhteys puhuttelua varten on kokoelmassa. Tutkimuskysymykset ovat:

- Miten vokatiivi eli puhuttelusija epistoloissa ilmenee?
- Miten henkilöhahmoja puhutellaan epistoloissa?
- Millaisissa tilanteissa Fredman puhuttelee kuulijoitaan ja miksi?

Tutkimuskohteekseni valikoitui Fredmanin epistoloiden 82 runosta 40, joita analysoin yllä olevien tutkimuskysymysten pohjalta. Bellmanin kirjoittamia lauluja lauletaan yhä tänäkin päivänä erityisesti ruotsinkielisissä kuoroissa niin Ruotsissa kuin myös ruotsinkielisessä osassa Suomea. Oma innoitukseni tutkimuskohdetta kohtaan tulikin Åbo Akademin mieskuoron Brahe Djäkarnin kautta, jossa itsekin olen näitä lauluja laulanut kirjasta *250 kvartettsånger utgivna av Sällskapet MM* (2008). Fredmanin epistoloiden lisäksi laulukirjassa on muitakin Bellmanin kirjoittamia lauluja, kuten esimerkiksi lauluja teoksista *Bacchi tempel öppnad vid en hjältes död* (1783) ja *Fredmans sånger* (”Fredmanin lauluja”, 1783).

Kielitieteellisestä näkökulmasta syy tämän teoksen valintaan oli puhuttelu. Bellman käyttää puhuttelua niin semanttisesti kuin myös kielellisenä työkaluna epistoloissa. Teoksen päähahmo Jean Fredman puhuttelee lähimmäisiään ympäri 1700-luvun Tukholmaa, sillä hänen tavoitteenaan on vaikuttaa heidän elämiinsä. Lars Huldén (1994: 91–95) toteaa myös, että teos on parodia apostoli Paavalin kirjeistä varhaisille seurakunnille. Myös hänen tavoitteenaan oli vaikuttaa näiden ihmisten elämiin, tosin kristinuskon kehityksen näkökulmasta. Parodia näkyy erityisesti teoksen nimessä, *Fredmanin epistolat*, joka viittaa kristinuskon tapaan kutsua Raamatun kirjeitä *epistoloiksi*. Ajatus parodiasta näkyy myös teoksen sanomassa. Kuten Uuden Testamentin kirjeissä, on Fredmanin pyrkimyksenä vastata samaan kysymykseen epistoloillaan – miten ihmisen tulisi elää elämäänsä?

Carl Michael Bellman

Niin Ruotsin kansallisrunoilijana kuin ”Ruotsin Anakreonakin” pidetty Carl Michael Bellman (1740–1795) tunnettiin hänen tavastaan tehdä pilaa Ruotsin ritarikunnista bakkanaalisilla parodioillaan ja elämän iloja juhlistavista lauluistaan (Huldén 1994: 8; Burman 2019: 243, 275). Hän sai lempinimensä ”Ruotsin Anakreon” johtuen siitä, että myös antiikin kreikkalainen runoilija Anakreon kirjoitti samoista aiheista runoja (Burman 2019: 488–489). Bellman kirjoitti runonsa laulettavaksi. Tästä syystä myös Brahe Djäknar laulaa niitä nykyäänkin.

Bellmanin elinaikana yhteiskunnan keskiössä olivat erinäiset hierarkiat. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, mitä tehtäviä henkilöllä oli tai mikä hänen yhteiskunnallinen taustansa oli. 1700-luku oli Ruotsissa myös sääntö- ja ritarikuntien aikaa, jotka vaikuttivat elämään monella tapaa (Burman 2019: 310). Tämä vaikutti myös Bellmanin tapaan kirjoittaa runojaan. Esimerkiksi hänen parodinen sääntökuntansa *Bacchi orden* (”Bacchuksen ritarikunta”) teki pilaa 1700-luvun tukholmalaisesta seurapiirielämästä. Hän oli omassa ritarikunnassaan kääntänyt säädyt pääläelleen – yhteiskunnallisen eliitin sijaan Bacchuksen ritarikunnan jäsenet olivat kaupungin pahamaineisimpia ryyppyveikkoja (Huldén 1994: 78). Bellman ei uransa alkuaikoina itse kuulunut ritarikuntiin, mutta myöhemmin elämässään hänkin oli jäsen kuudessa eri ritarikunnassa (Burman 2019: 311–328; Huldén 1994: 78). Voitaneen siis todeta, että Bellmanin innoitus parodioitaan kohtaan todennäköisesti tulikin juuri hänen omien kokemustensa kautta.

Fredmans Epistlar (Fredmanin epistolat)

Bellman kirjoitti pääteostaan Fredmanin epistoloita lähemmäs 20 vuoden ajan (Burman 2019: 460). Teoksen päähenkilö Jean Fredman on kelloseppä ilman kelloja, työpajaa tai rahaa, joka sen sijaan käyttää aikansa epistoloidensa kirjoittamiseen. Epistoloissaan hän kirjoittaaakin lähimmäisilleen, mitä hyvä elämä hänen mielestään tarkoittaa ja rohkaisee heitä elämään hänen sanojensa mukaisesti. Huldénin (1994: 94) tämä onkin suora parodia apostoli Paavalin elämäntyöstä. Bellmanin alkuperäinen tavoite olikin kirjoittaa sata epistolaa, mutta loppujen lopuksi hän saikin niitä valmiiksi 82 (Burman 2019: 466).

Teos antaa lukijalleen vaikutelman siitä, miltä kaupunkilaisten elämä näytti 1700-luvun Tukholmassa. Vaikka Bellmanin alkuperäinen ajatus olikin tehdä pilaa ruotsalaisesta

ritarikunta- ja seurapiirielämästä, kehittyi runojen merkitys myös myöhemmässä vaiheessa niin, että ne tekivät myös pilaa Raamatun kirjeistä (Burman 2019: 371).

Fredmanin epistoloita ei voida pelkästään pitää runoteoksena, sillä Bellmanin ajatus oli alun alkaenkin se, että runojen tekstejä käytettäisiin myös laulujen sanoituksina (Burman 2019: 484–486). Tästä syystä teos julkaistiinkin kahdessa osassa, joista ensimmäinen sisältää itse runot ja toinen musiikin.

Puhuttelu ja vokatiivi

Svenska Akademiens Grammatik (jatkossa ”SAG”, 4: 791–792) määrittää termin ”puhuttelu” niin, että se on ihmisen tapa lähestyä toista ihmistä. Puhuttelulla myös ihminen myös osoittaa, miten hän suhtautuu toisiin (Thelander 2014: 240). Clyne, Norrby ja Warren (2009: 79) toteavat myös, että puhuttelu on tärkeä keino henkilökohtaisten suhteiden ylläpidon kannalta. Puhuttelu on toisin sanoen ilmiö, jota voidaan käyttää eri tarkoituksiin huolimatta siitä, mikä suhde ihmisellä on toisiin. Tätä suhdetta voidaan myös kehittää ja muokata erilaisten muuttujien avulla, jotka ovat esimerkiksi henkilön sosiaalinen etäisyys toisiin (”social distance”), jaettu yhteisöllisyys (”common ground”) ja vuorovaikutukseen liittyvät rajoitteet (”group boundaries”) (Clyne, Norrby & Warren 2009: 79).

Vokatiivilla eli puhuttelusijalla tarkoitetaan kieliopillista rakennetta kielessä, jossa itse puhuttelu ilmenee. Vokatiiveja voivat esimerkiksi olla persoonapronominit, erisnimet tai muut ilmaukset, joilla pyritään herättämään toisen ihmisen huomio. Vokatiivit ovat kommunikaation kannalta keskeisiä, sillä ne määrittävät ihmisen sosiaalista suhdetta toisiin (SAG 4: 792; Marcus 2018: 299).

Ruotsin kielessä vokatiivilla tarkoitetaan SAG:n (4: 792–799) mukaan nominaalilauseketta, joka sisältää tietoa puhuteltavasta henkilöstä. Vokatiivityyppejä on ruotsin kielessä yhdeksän erilaista. Nämä ovat toisen persoonan pronominit, kuten *du* tai *ni*; erisnimet, kuten *Ulla Winblad*; tittelit, kuten *Fader Berg*; substantiivit määräisessä muodossa, kuten *nylänningen*; erinäiset pronominilausekkeet, kuten *den som minnes*; substantiivit epämääräisessä muodossa, kuten *en långbent drabant*; nominaalilauseke, joka sisältää possessiivipronominin, kuten *din hund!*; lausekkeet, jotka sisältävät *snälla, kära, lilla, dumma, bästa* sekä muut puhuttelevat ilmaukset, kuten *skål* tai *gutår*.

Tulokset

Vokatiivit epistoloissa

Valitsemani 40 epistolaa sisältävät 893 vokatiivia. Näistä valtaosa ovat varsinaisia vokatiiveja ja osa vokatiiveiksi tulkitsemiani ilmauksia, kuten *gutår*. Tärkeimmät vokatiivimuodot olivat tulosten perusteella toisen persoonan pronominit, kuten *du, ni, I tai J* sekä niiden objektimuodot *dig, er tai eder/edra*; erisnimet, kuten *Ulla Winblad* tai *Anders Wingmark* sekä substantiivit epämääräisessä muodossa, kuten *spelmån, markattor* tai *musikanter*. Harvinaisia vokatiivimuotoja epistoloissa olivat tittelit sekä muut erinäiset pronominilausekkeet, kuten *Ryssar som svåra*.

Henkilöhahmojen merkitys

Fredmanin epistoloissa esiintyy useita eri henkilöhahmoja, joita Bellman (1790: [10–11]) itse kuvailee varsin puutteellisesti teoksen alkupäässä olevassa luettelossa *Personerne som nämnas i Fredmans epistlar* ("Henkilöt, jotka nimetään Fredmanin epistoloissa"). On kuitenkin todettava, että valtaosa teoksen henkilöistä perustuu historiallisiin henkilöihin, joita Bellman on sitten karrikoinut teoksessaan (Huldén 1971: 5). Teoksen monesta keskeisestä hahmosta tarkasteluun rajoittui 40 epistolassa eniten esiintyvät, eli seuraavat kolme henkilöhahmoa: Ulla Winblad, Jean Fredman sekä Fader Berg ("Isä" Berg).

Vaikka Ulla Winbladia, eli Maria Kristina Kiellströmiä (Huldén 1994: 121) kuvaillaankin "nymfiksi", eli "ilotytöksi" (Huldén 1971: 5), vaikuttaa tekstien tarkastelun perusteella siltä, että hänen merkityksensä saattaa olla jopa seksuaalisia tarpeita tärkeämpi kirjan päähenkilölle Jean Fredmanille. Fredman kuvailee Winbladia suurella intohimolla, kuten esimerkiksi epistolassa nro 3 (Bellman 1790: 7–8), jonka nimestä jo huomaa epistolalla olevan osoitettu hänelle. Samaisessa epistolassa Fredman kuvailee Winbladia muun muassa termein *eldig* ("tulinen") ja *qvick* ("nokkela", "nopeaälyinen"). Myös monet muut epistolat kuvailevat Fredmanin suhdetta Winbladiin niin vahvasti, että sitä ei pelkästään voi kuvailla seksuaaliseksi.

Fredman itse on myös mielenkiintoinen hahmo. Kertojana hän ei juurikaan itse kuvaile itseään, mutta Bellmanin (1790: [10]) kuvauksen mukaan hän on kelloseppä ilman työpajaa, rahaa ja kelloja. Huldén (1994: 120) täydentää kuvausta niin, että Fredmania voidaan pitää onnettomana hahmona, sillä hän rohkaisee lähimmäisiään tarttumaan pulloon niin lohdun

kuin ilonkin merkeissä. Ainoastaan epistolassa nro 11 (Bellman 1790: 24) hän myös puhuttelee pikaisesti itseään.

Fader Bergistä ei tiedetä paljoa Bellmanin (1790: [10]) oman lyhyen kuvauksen lisäksi. Lukija ei esimerkiksi saa tietää hänen etunimeään, sillä Fredman puhuttelee häntä vain hänen tittelillään. Häntä kuvaillaan tapettimaalarina ja multi-instrumentalistina (Hillbom 1790/1990: II: 164), mutta itse epistoloissa hänen ammatistaan ei juuri saa kuvaa. Enimmäkseen häntä kuvaillaan musisointinsa kautta, kuten esimerkiksi epistolassa nro 9 (Bellman 1790: 12–21), jossa hän virittää viulunsa ja ryhtyy soittoon juhlien ratoksi. Vaikka häntä kuvaillaankin multi-instrumentalistina, löytyi näistä 40 epistolasta vain kuvaus kahdesta soittimesta, joita hän taitaa. Viulun lisäksi hän myös soittaa pilliä, eli siis jonkinlaista huilua.

Puhuttelun konteksti

Epistoloissa esiintyvään puhutteluun liittyy erityisesti 1700-lukuinen ajatus yhteiskunnallisista hierarkioista (Burman 2019: 316, 320–328). Kustavilaisessa yhteiskunnassa eri yhteiskuntaluokilla oli erityisen keskeinen merkitys, eli esimerkiksi vallalla oli ajatus siitä, miten oli sopivaa puhutella toista ja minkä säädyn edustajat saivat olla vuorovaikutuksessa keskenään. Bellmanin teoksessa ajatus hierarkioista on käännetty pääläelleen – sen sijaan, että yhteiskunnan eliitti nauttii seurapiirielämästä, onkin nyt kaupungin laitapuolen kulkijoilla oma seurueensa, jossa he pitävät yhteyttä toisiinsa. Tämä näkyy esimerkiksi kielenkäytössä. Siinä, missä teitittelyllä otettiin muodollisesti etäisyyttä keskustelukumppaniin, oli epämuodollisempi sinuttelu 1700-luvulla keskeistä erityisesti ritarikunnissa ja sääntökunnissa, joissa jäsenet olivat kuin sisaruksia keskenään, eli heidän keskinäiset suhteensa olivat erityisen läheisiä. Sama näkyy myös Fredmanin epistoloissa, jossa Bacchuksen ritarikunnan jäsenet puhuttelevat toisiaan toisen persoonan pronomineilla tai erisnimillä.